

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการทุนเครือข่ายวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านจริยธรรมในประเด็นเรื่อง
“คุณค่าของชีวิตในสังคมไทย”

วิทยานิพนธ์
เรื่อง

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540
: กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย

โดย
ยศศักดิ์ โกไศยกานนท์
31 ตุลาคม 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

: กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย

โดย

ยศศักดิ์ โกศัยกานนท์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการทุนเครือข่ายวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านจริยธรรม ในประเด็นเรื่อง

“คุณค่าของชีวิตในสังคม”

บทคัดย่อ

คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 นับว่าเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีการบัญญัติมาก่อนในรัฐธรรมนูญไทยที่ผ่านมา ซึ่งในขณะร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ได้มีการถกเถียง ได้แย้งและอภิปรายกันมาก เนื่องจากเป็นคำที่ยังขาดความชัดเจนอยู่ แม้กระทั่งได้ประกาศใช้บังคับรัฐธรรมนูญในปัจจุบันแล้วก็ตาม ก็ยังมีความเคลือบคลุมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” จึงมีผลต่อระบบกฎหมายของไทย โดยเฉพาะบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในมาตรา 4 มาตรา 26 และมาตรา 28 นั้นมีความหมายกว้างและขาดความชัดเจน จนก่อให้เกิดปัญหาในการตีความเนื้อหาแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อีกทั้งยังมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องผลการใช้บังคับในทางกฎหมายอีกด้วย

จากผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับการกำหนดสถานะทางกฎหมายตามรัฐธรรมนูญ เนื่องจากยังไม่มีแนวทางในการตีความคำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้เป็นจุดยุติยอมรับโดยทั่วไป ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาการตีความ ปัญหาการกำหนดสถานะและผลการใช้บังคับทางกฎหมาย อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องเกี่ยวกับการยกข้อต่อสู้และการใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นต้น

ทันทีที่ได้รับทุนวิจัยในงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่อง
บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย โดยมุ่งให้ความสำคัญ
ในการศึกษา 2 ประเด็น ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็น
หลักสำคัญ เพื่อให้ทราบสภาพปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนองค์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
ความเป็นมาของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมุ่งหวังเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาศักดิ์ศรี
ความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญไทย โดยพยายามที่จะ
นำเสนอทางเลือกสายกลางผสมผสานระหว่างแนวคิดหลายฝ่ายเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพื่อเป็น
ทางเลือกหนึ่งในการตีความเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของศาลรัฐธรรมนูญ อันจะ
สามารถนำศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญไปใช้ในทางปฏิบัติได้
อย่างแท้จริง

2. การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าของชีวิตกับบทบาทการมีส่วน
ร่วมทางการเมืองและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรม

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วริยา ชินวรรณ รองศาสตราจารย์
ดร.มนตรี รูปสุวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ รวมถึงสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คณาจารย์และผู้สนับสนุนที่มีได้ระบุนามทุกท่านไว้
 ณ โอกาสนี้ด้วย

ABSTRACT

The term "Human Dignity" in accordance with the Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2540 is considered as a new aspect in the Thai Constitution. Although "Human Dignity" is enacted in the current Constitution, it still causes a lot of discussion and argument on its inexplicit definition. Especially, the explanation on "Human Dignity" in the Thai legal system prescribed under section 4, 26 and 28 of the constitutional provision, which safeguards the human dignity, appears vague and unclear. This contributes to the difficulty for the interpretation and the enforcement of a law.

The study shows that a major problem of "Human Dignity" in accordance with the Constitution depends upon the specification of a legal status. This is due to a lack of guideline for generally accepted interpretation of the term "Human Dignity". As a result, it causes many problems such as the problems on the interpretation and the indication of a status and a legal enforcement, which also give a rise to a problem on a setting up against the aforementioned issues and on an exercise of judicial rights relating to "Human Dignity".

Immediately ,the researcher was given a Fund to study “Thai’s Roles of Political and Social Participation”,this thesis emphasized to study the following two factors :

1. To study the legal status of “Human Dignity” in order to gain insight into its problems and history as well as to help developing, on an academic basis, Human Dignity, rights and liberty of a person in accordance with the Thai Constitution. Moreover, the thesis attempts to present a half-way alternative, which combines a variety of relevant views from different sources, for the interpretation on “Human Dignity” of the Constitutional Court so that the “Human Dignity” prescribed in the Constitution can be practically applied in the future.

2. To study the relationship between the value of life and Thai’s roles of political and social participation, especially the ethics.

The researcher would like to express my sincere gratitude to Associate Professor Dr. Wariya Chinwanno , Associate Professor Dr. Montree Rupsuwan , Assist Professor Dr. Banjerd Singkaneti and other instructors who supported and encouraged this thesis ,including The Thailand research fund (TRF) .

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	
กิตติกรรมประกาศ.....	
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. สมมติฐานการวิจัย.....	3
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
4. วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2 วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก	6
1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์	
ช่วงก่อนคริสตกาลในสมัยโบราณ.....	6
2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคสมัยกลาง	
ตามแนวศาสนาคริสต์.....	14
3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคฟื้นฟูและปฏิรูป	
ตามแนวปรัชญาร่วมสมัย.....	19
3 วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันออก	31
1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์และฮินดู.....	31
2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาอิสลาม.....	32
3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพุทธ.....	37
4. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในประเทศไทย.....	41

บทที่	หน้า
4	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญในต่างประเทศ..... 53
1.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษ..... 53
2.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกา..... 56
3.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศส..... 58
4.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศเยอรมัน..... 62
5.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญของประเทศแอฟริกาใต้..... 68
5	เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
	ของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.)..... 74
1.	จุดกำเนิดของรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมือง..... 74
2.	จุดกำเนิดของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.)..... 75
3.	ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน..... 82
4.	เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 1 :
	ว่าด้วยบททั่วไป..... 85
5.	เจตนารมณ์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหมวด 3 :
	ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย..... 93
6	นิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์..... 110
1.	นิยามความหมายของคำว่า “ความเป็นมนุษย์”..... 110
2.	นิยามความหมายของคำว่า “ศักดิ์ศรี”..... 112
3.	นิยามความหมายตามแนวคิดปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน..... 113
4.	นิยามความหมายตามแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ..... 118
5.	นิยามความหมายตามแนวคิดของนักกฎหมายเยอรมัน..... 120
7	บทวิเคราะห์ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
	พุทธศักราช 2540..... 123
1.	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นคุณค่าสูงสุดตามรัฐธรรมนูญ..... 123
2.	ความไม่ชัดเจนของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย..... 125

บทที่	หน้า
3. สถานะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	131
4. ผลการบังคับใช้ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	134
5. การใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	138
6. การให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนต่างด้าว ตามรัฐธรรมนูญไทย.....	140
8 ความสัมพันธ์ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กับบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม.....	142
1. สถานะทางกฎหมายของผู้ทรงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญฯ.....	143
2. การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิพื้นฐานทางสังคม.....	146
3. การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิของพลเมือง หรือสิทธิทางการเมือง.....	148
4. แนวทางการนำเรื่องจริยธรรมสำหรับประชาชนมาช่วยคุ้มครอง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ ฯ	149
5. บทสรุปในการจัดทำคู่มือจริยธรรมสำหรับประชาชน ในบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของพลเมือง.....	154
9 บทสรุปและเสนอแนะ.....	159
1. ข้อเสนอสรุปในการศึกษาวิจัย.....	159
2. ข้อเสนอแนะในงานวิจัย.....	164
บรรณานุกรม.....	166
ประวัติผู้เขียน.....	175

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บรรจุคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (Human Dignity) ไว้เป็นกฎหมายสูงสุด¹ ควบคู่กับหลักการประกันพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ (The right and liberty of human) ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีอยู่เป็นมาตรฐานขั้นต่ำ เพื่อคุ้มครองความเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์ (The dignity of human) หรือคุณค่าของชีวิตในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ภายใต้หลักนิติธรรม (Rule of Law) หรือหลักนิติรัฐ (Legal State) วางอยู่บนพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยในรัฐเสรี (Liberal And Democratic State) บทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนพลเมืองไทย ล้วนมีความสัมพันธ์กับบทบัญญัติตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฯ มาตรา 4 ที่ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง” มาตรา 26 ที่ว่า “การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” และมาตรา 28 วรรคแรกที่ว่า “บุคคล

¹กฎหมายรัฐธรรมนูญ หมายถึง กฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการปกครองบริหารประเทศ และเป็นกฎหมายที่กำหนดเกี่ยวกับที่มาและอำนาจหน้าที่ขององค์กรหรือสถาบันแห่งรัฐ ในความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจสูงสุดทั้งสามฝ่าย คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ (รัฐสภา) ฝ่ายบริหาร (รัฐบาล) และฝ่ายตุลาการ (ศาล) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการกำหนดจุดมุ่งหมายแนวทางการใช้และการจัดระเบียบอำนาจรัฐ องค์กรของรัฐที่จะมาใช้อำนาจ ตลอดจนกำหนดมาตรการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจเป็นสำคัญ ดังนั้นรัฐธรรมนูญในฐานะทางกฎหมาย จึงสามารถแยกออกเป็นข้อพิจารณาสำคัญได้ 4 ประการ ดังนี้ (1) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดของการปกครองประเทศระบอบประชาธิปไตย ที่มีอำนาจสูงสุดคือ “อำนาจอธิปไตย” (Sovereignty Power) เป็นหลักสำคัญ ซึ่งกำหนดรูปแบบและหลักการปกครองประเทศ ตลอดจนวิธีดำเนินการในเชิงปฏิบัติต่าง ๆ ภายในรัฐไว้อย่างเป็นระเบียบ (2) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายที่กำหนดองค์กรหรือสถาบันแห่งอำนาจสูงสุดของรัฐ และความเกี่ยวพันระหว่างอำนาจของสถาบันต่าง ๆ (3) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดที่กฎหมายอื่นใดขัดหรือแย้งมิได้ และ (4) กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายที่จะต้องมีการวางหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ด้วย (อ้างถึงในยศศักดิ์ โกศัยกานนท์, “กฎหมายรัฐธรรมนูญที่ประชาชนควรรู้”, หนังสือกฎหมายเบื้องต้นสำหรับประชาชน สภาทนายความ, 2545, หน้า 149-150.)

ย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน” และในวรรคสอง ที่ว่า “บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้เพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้” อีกทั้งยังมีบทบัญญัติอื่น ๆ ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย²

เนื่องจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญในสถานะกฎหมายสูงสุดนี้เอง ได้กำหนดหลักการพื้นฐานและเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับการปกป้องและคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่สามารถระบุหรือบัญญัติรายละเอียดต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วน ในการตีความหรือการบังคับใช้ทางกฎหมายให้สมดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญจึงเป็นไปได้ยาก เกิดปัญหามากมายในทางปฏิบัติเพราะประชาชนอาจสับสนกับการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญระบุไว้ แม้กระทั่งนักกฎหมายหรือผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย รวมถึงระดับ

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยไว้ในหมวด 3 ได้แก่ ความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติ (มาตรา 30) สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย (มาตรา 31) สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับใช้กฎหมายอาญาย้อนหลัง (มาตรา 32) สิทธิที่จะได้รับสันนิษฐานในคดีอาญาว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (มาตรา 33) สิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียงและความเป็นอยู่ส่วนตัว (มาตรา 34) เสรีภาพในเคหสถาน (มาตรา 35) เสรีภาพในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ (มาตรา 36) เสรีภาพในการสื่อสาร (มาตรา 37) เสรีภาพในการนับถือศาสนา นิิกาย ลัทธิทางศาสนา และการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน (มาตรา 38) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น (มาตรา 39-41) เสรีภาพในทางวิชาการ (มาตรา 42) เสรีภาพในการศึกษาอบรม (มาตรา 43) เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบในที่สาธารณะโดยปราศจากอาวุธ (มาตรา 44) เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะอื่น (มาตรา 45) สิทธิชุมชน (มาตรา 46) เสรีภาพในพรรคการเมือง (มาตรา 47) เสรีภาพของบุคคลในทรัพย์สิน การสืบมรดกและการได้รับค่าเวนคืน (มาตรา 48, 49) เสรีภาพในการประกอบกิจการ หรือประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรี (มาตรา 50) สิทธิทางด้านแรงงาน (มาตรา 51) สิทธิทางด้านบริการสาธารณสุข (มาตรา 52) สิทธิเด็กและเยาวชน (มาตรา 53) สิทธิคนชรา (มาตรา 54) สิทธิผู้พิการหรือทุพพลภาพ (มาตรา 55) สิทธิในสิ่งแวดล้อมชุมชน (มาตรา 56) สิทธิคุ้มครองผู้บริโภค (มาตรา 57) สิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารของหน่วยราชการ (มาตรา 58) สิทธิได้รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต (มาตรา 59) สิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือฟ้องหน่วยงานของรัฐ (มาตรา 60-62) เป็นต้น

องค์กรต่าง ๆ ยังตีความกลับไปกลับมาสร้างความสับสนกันไปคนละทิศทาง สิ่งที่เรา
 ไขว้เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทยใน
 บางเรื่องยังไม่มีกฎหมายลำดับรองออกมารับรอง บางเรื่องมีกฎหมายลำดับรองออก
 มาแล้ว แต่ยังเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างมี
 คุณค่าในสังคมไทย สะท้อนได้จากวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยใส่ใจต่อ
 การมีส่วนร่วมเท่าใด อาทิ การเข้าชื่อกันขอเสนอออกกฎหมาย หรือถอดถอนผู้ดำรง
 ตำแหน่งในทางปฏิบัติยังไม่ได้นำมาใช้กันมากนัก หรือบางครั้งกำลังได้รับความ
 เดือดร้อนจากการถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ กลับกลายเป็นผู้ละเมิดผู้อื่นเสียเองโดยไม่
 ตั้งใจ ในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพเกี่ยวกับเรื่อง
 ร้องเรียน การชุมนุม ประท้วง หรือเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่ง ใน
 การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับเจตนารมณ์ สถานะทางกฎหมายและการคุ้มครองศักดิ์ศรี
 ความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญฯ หรือในประเด็นความสัมพันธ์กับสิทธิและเสรีภาพ
 ของประชาชน โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม ล้วน
 กระทั่งถึงคุณค่าของชีวิตในสังคมไทยทั้งสิ้น ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่การแก้ปัญหา
 ในทางกฎหมายเท่านั้น แต่จะต้องอาศัยเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกร่วมของ
 ประชาชนไทยด้วยเป็นสำคัญ

2. สมมติฐานการวิจัย

จากความสำคัญทางกฎหมายของ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ตาม
 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ได้ถูกบรรจุไว้ในหมวดหนึ่งว่า
 ด้วยบททั่วไปมาตรา 4 มาตรา 26 และมาตรา 28 ซึ่งขณะนี้ยังปราศจากความชัดเจน
 เกี่ยวกับนิยามความหมาย และปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับการตีความและการใช้บังคับทาง
 กฎหมายอื่นอีกมากมาย อาทิ ปัญหาการกล่าวอ้างและการใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคล
 การใช้สิทธิทางศาลของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นความสำคัญทางสังคมศาสตร์ คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”
 ตามรัฐธรรมนูญไทยยังมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนทาง

การเมืองหรือสังคม นับว่าเป็นเรื่องพื้นฐานทางจริยธรรมของประชาชนในการอ้างและใช้สิทธิอีกด้วย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและค้นหาคำตอบเกี่ยวกับนิยามความหมาย การตีความตามเจตนารมณ์และการรับรองคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญไทยนั้น มีความสัมพันธ์ต่อคุณค่าของชีวิตในสังคมไทยอย่างไร โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชนไทย ควรจัดทำคู่มือทางจริยธรรมสำหรับประชาชนในการกล่าวอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพประเภทใดบ้างอย่างเหมาะสมต่อไป

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษา นิยามความหมายและความเป็นมาของแนวความคิดและทฤษฎี เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามปรัชญากฎหมายธรรมชาติและสำนักกฎหมายบ้านเมือง ทั้งในเชิงแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก เปรียบเทียบรัฐธรรมนูญของต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมันและประเทศแอฟริกาใต้ และศึกษาเจตนารมณ์ หลักการและเหตุผลตามรัฐธรรมนูญฯ จากสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาเจตนารมณ์และการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนในแต่ละหมวด โดยจัดแบ่งแยกประเภทแห่งสิทธิและเสรีภาพออกเป็นกลุ่มสิทธิมนุษยชน กลุ่มสิทธิพื้นฐานทางสังคม กลุ่มสิทธิของพลเมืองและกลุ่มสิทธิทางการเมือง เป็นต้น

3. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไทย ในเรื่องจริยธรรมสำหรับพลเมืองในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม ให้เกิดคุณค่าของชีวิตในสังคมไทย

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เอกสาร (documentary research) เพื่อค้นหานิยามความหมาย สถานะทางกฎหมาย เหตุผลและความเกี่ยวพันในประเด็นที่

เกี่ยวข้อง ซึ่งค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือ บทความ วารสาร งานวิจัยและเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการต่าง ๆ ประกอบกับหลักการและเหตุผลในรายงานการประชุมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ(สสร.) โดยเน้นรูปแบบระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และอธิบายด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description) เป็นสำคัญ

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงปรัชญาแนวคิดและทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังในเรื่องที่ศึกษา
2. ทราบถึงองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับนิยามความหมาย ขอบเขตและสถานะทางกฎหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย
3. ทราบถึงความสำคัญของเรื่องจริยธรรมในการมีส่วนร่วมทางการเมือง และสังคมของประชาชนไทย ภายใต้กรอบเจตนารมณ์การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้

บทที่ 2

วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก

1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ช่วงก่อนคริสตกาลในสมัยโบราณ

1.1 ยุคสมัยอียิปต์-เมโสโปเตเมีย

อารยธรรมก่อนกรีก-โรมันมีกำเนิดมาจากวัฒนธรรมที่เก่าแก่อยู่เบื้องหลังอียิปต์และเมโสโปเตเมีย ช่วงประมาณปี 2,200-2,050 ก่อนคริสตกาลที่อำนาจและความยิ่งใหญ่ของฟาโรห์ในสมัยราชอาณาจักรเก่าเริ่มเสื่อมสลายลงได้มีจุดเกิดหลักความเสมอภาพของความเป็นมนุษย์อันยิ่งใหญ่ที่มีผลต่อความคิดและสังคมอียิปต์มากมายหลายทาง ดังข้อความตอนหนึ่งในช่วงนั้นที่เขียนเป็นข้อความของเทพเจ้าผู้สร้างว่า “ข้าสร้างลมทั้งสี่ทิศ เพื่อให้มนุษย์ทุกคนได้หายใจ...ข้าทำให้น้ำท่วมท้นเพื่อให้คนจนได้มีสิทธิในน้ำ เช่นเดียวกับคนใหญ่โต... ข้าทำให้มนุษย์ทุกคนเหมือนกันกับเพื่อนร่วมโลกของตน” ซึ่งนับเป็นครั้งแรก ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติก่อนหน้าที่จะถึงสมัยการประกาศของชาวฮีบรูผู้มีสำนึกทางสังคม เท่ากับอียิปต์ได้รู้จักกรรมเกี่ยวกับศักดิ์ศรีของมนุษย์และความยุติธรรมของปัจเจกชนแล้ว¹ ในระยะต่อมาประมาณศตวรรษที่ 14 ก่อนคริสตกาลมีการเอาชาวต่างชาติไว้เป็นทาส บังคับให้ทำงานหนักเพื่อประเทศอียิปต์ จนโมเสสได้นำกลุ่มชนของตน รวมทั้งประชาชนที่เป็นทาสหนีออกมาเป็นอิสระจากอียิปต์เร่ร่อนไปในความอ้างว้างของทะเลทราย² ก็แสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธเรื่องการกดขี่ความเป็นมนุษย์ที่นำมาเป็นทาสนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ซึ่งนับได้ว่าอารยธรรมของชาวฮีบรูโบราณมีผลกระทบต่ออารยธรรมสมัยต่อมาใหญ่หลวงนัก โดยมีพระคัมภีร์เก่าซึ่งเป็นอนุสรณ์ทางวรรณกรรมชิ้นเยี่ยมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาวัฒนธรรมยุโรปอย่างไม่สามารถประมาณได้ อีกทั้งสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวฮีบรูในลักษณะที่เป็นขบวนการตอบโต้ระหว่างพระเจ้าเป็นเจ้ากับ

¹วไล ฌ ป้อมเพชร, ชุดอารยธรรมตะวันตก รากฐานของวัฒนธรรมตะวันตก ประวัติศาสตร์สังเขปของโลกสมัยโบราณ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 25.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

มนุษย์อันเต็มไปด้วยพลัง มีเป้าหมายและมีคุณค่าทางศีลธรรมก้าวหน้าไกลเกินกว่า
แนวความคิดทางประวัติศาสตร์ของชนชาติอื่นใดในดินแดนตะวันออกไกล และ
กลายเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ในทัศนะเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตก
เพราะแท้จริงรากฐานของวัฒนธรรมตะวันตกนั้น ล้วนมีที่มาจากอารยธรรมตะวันออก
ไกลนับแต่วัฒนธรรมอียิปต์ และของชาวเปอร์เซียที่มีชนเผ่ายุโรปียนจากอิหร่าน
ตลอดจนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการขยายจักรวรรดิออกไปอย่างกว้างขวางจากอินเดีย
มาสู่เมโสโปเตเมีย ลิเดีย ซีเรีย และปาเลสไตน์ ในขณะที่จักรวรรดิเปอร์เซียเข้ายึดครอง
กลืนอียิปต์ และได้รวมเอาดินแดนตะวันออกไกลทั้งหมดเข้าไว้เป็นจักรวรรดิเดียวกัน
อันเจริญถึงขีดสูงสุด ต่อมาภายใต้การนำของอเล็กซานเดอร์มหาราชราวปี 330 ก่อน
คริสตกาล จึงปิดม่านละครแห่งตะวันออกไกลสมัยโบราณที่แสดงมาเป็นเวลานาน แต่
อารยธรรมดังกล่าวก็ดำรงอยู่ในความนึกคิดและจิตใจ มีอิทธิพลเหนือพระเจ้าอเล็กซาน
เดอร์ ตลอดจนโลกเฮลเลนิสติกหลังสมัยอเล็กซานเดอร์ ซึ่งกลายเป็นประจักษ์พยานถึง
ความสัมพันธ์อันเด่นชัดของวัฒนธรรมกรีก และนับได้ว่าเป็นหนึ่งตะวันออกไกลอย่าง
ลึกซึ้งนั่นเอง³

1.2 ยุคสมัยกรีก-โรมัน

อารยธรรมของชาวยุโรปตะวันตกพวกแรกมีพื้นฐานจากการแยกกันอยู่เป็น
อิสระในรูปแบบ “นครรัฐ” มีศูนย์กลางการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และมีนคร
รัฐชั้นนำได้แก่ “นครรัฐสปาร์ตา” กับ “นครรัฐเอเธนส์” เป็นต้น ซึ่งพลเมืองของนคร
รัฐต้องมาจาก “กลุ่มอภิสิทธิ์” คือ ชายฉกรรจ์เท่านั้นที่มีฐานะเป็นพลเมือง ส่วนเด็ก
สตรี คนชรา และทาส จะถูกกีดกันไม่ให้มีสิทธิในฐานะพลเมือง ต่อมาการ
ปกครองโดยอภิสิทธิ์ชนซึ่งมีการปกครองโดยกษัตริย์ (Monarchy) จึงวิวัฒนาการเป็น
การปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy) มากขึ้น พยายามลดอำนาจของพวกผู้คมี
ตระกูลและเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพย์สินเป็นตัวกำหนดสิทธิ มาให้พลเมืองทุกคนมี
สิทธิออกเสียงเสมอกันเลือกตัวแทน จัดตั้งรูปแบบสภาแทน แต่ก็ยังสงวนสิทธิไว้
สำหรับพลเมืองชาวเอเธนส์เท่านั้น ทำให้สตรี คนต่างด้าว และทาส ยังไม่ได้รับความ
เท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

โดยแนวความคิดเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานในการริเริ่มให้มีการนำ
ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ที่มีเหตุผลมาสร้างคุณค่าต่อตัวเอง ซึ่งสามารถสะท้อนได้
จากความคิดเห็นของนักปราชญ์ที่เป็นบุคคลสำคัญในช่วงขณะนั้น ได้แก่

เฮราคลิตุส (Heraclitus 540-480 BC) นักปรัชญากรีกผู้เป็นเมธีที่ได้พยายาม
ศึกษาค้นคว้าหาความจริงที่แน่น “แก่นสารของชีวิต” ที่ปรากฏตัวอยู่แล้วในธรรมชาติ
มิได้เกิดขึ้นจากการบัญญัติหรือเจตจำนงของมนุษย์ผู้มีอำนาจคนใด โดยเป็นกฎเกณฑ์ที่
เป็นภาววิสัย (Objective) หรือเป็นจริงอยู่เองโดยธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกและเหนือ
โครงสร้างอำนาจรัฐ⁴ อันนำแนวคิดพื้นฐานมาจาก “พวกโสฟิสต์” (sophists) ที่หยิบ
ยกเอากฎเกณฑ์ของธรรมชาติขึ้นมาเป็นเหตุผลสำหรับต่อต้านการปกครอง แบบ
ทรราชย์ที่เกิดอยู่คิธรรมในสังคม โดยถือว่ากฎธรรมชาติเป็นธรรมอันศักดิ์สิทธิ์
เหนือกว่ากฎหมายบ้านเมืองที่บัญญัติขึ้นมาอย่างไม่เป็นธรรม การเรียกร้องให้
ยกเลิกระบบอภิสิทธิ์และระบบทาส พร้อมทั้งให้ผู้ปกครองบ้านเมืองรับรองความเสมอ
ภาคกันในกรรมสิทธิ์ทางทรัพย์สิน จึงเริ่มบังเกิดขึ้นภายใต้ความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันใน
สมัยนั้น

โสกราตีส (Socrates 490-405 BC) มุ่งแสวงหาที่จะแห่งความรู้โดยมี
ความสนใจปัญหาเกี่ยวกับ “มนุษย์ จริยธรรม และสัจจะแห่งการดำรงชีวิต” โดยเชื่อว่า
“สัจจะ ความดีงามบริสุทธิ์ และความยุติธรรม” เป็นสิ่งนิรันดร์ และเป็นพื้นฐานการ
ดำรงอยู่ของมนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับ “ความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวของแต่ละคน” (Innate
knowledge) ที่สามารถประจักษ์ในสัจธรรมอันเป็นนิรันดร์นั้นได้ หากมนุษย์ต้องการ
ประจักษ์ในสังคมมนุษย์ต้องขจัดแนวความคิดที่ผิดพลาดที่ได้รับจากโลก และพยายาม
สั่งสอนสาธุศิษย์ว่า “ความมั่งคั่งและอำนาจสำคัญน้อยกว่าคุณงามความดีของแต่ละคน”⁵
กล่าวอีกนัยหนึ่งก็ว่าความพยายามที่จะเข้าใจสิ่งที่เป็นของมนุษย์ของโสกราตีสนั้น จริงๆ
แล้วต้องมีรากฐานอยู่บนความคิดเกี่ยวกับ “สิ่งทั้งปวง” อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ แต่เราจะ
ศึกษาสิ่งที่เป็นของมนุษย์ (human things) โดยมีหลักอยู่บนความรู้ของสิ่งทั้งปวง (all

⁴ จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537), หน้า 122.

⁵ ฐริชญา วัฒนรุ่ง, หลักกฎหมายมหาชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), หน้า 125.

things) ซึ่งธรรมชาติหรือการคงสถานะ (to be) ของสิ่งหนึ่งนั้นหมายถึงการมีลักษณะ เป็นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง (to be a part) เพราะฉะนั้นส่วนทั้งหมด (the whole) ย่อม ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ทั้งหลายมารวมกัน จนคงสถานะเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด (something) สถานะหรือธรรมชาติของสิ่งนั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็น่าจะได้แก่ “แบบ” หรือ “ลักษณะ” ของสิ่งนั้นๆ ที่สมบูรณ์แล้ว⁶

โสกราตีสถือว่าสิ่งที่กำหนดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีคือ ธรรมชาติของความ เป็นมนุษย์ ไม่ใช่ชนบทรรมนิยมประเพณีหรือความเชื่อต่างๆ ปัญหาจึงมาจากความเป็น มนุษย์เช่นกัน ซึ่งมนุษย์สามารถบรรลุความสมบูรณ์ได้โดยการใช้ปัญญาเป็นเป้าหมาย (end) ของการเรียนรู้ว่ามนุษย์คืออะไร ไม่ใช่เป็นเครื่องมือหรือวิถี (mean) ไปสู่สิ่งอื่น และสิ่งมีค่าที่แท้จริงในความหมายของโสกราตีสก็คือการเอาใจใส่สิ่งที่เป็นตัวของเราที่ แท้จริง (self) เรียกสิ่งนี้ว่า “วิญญาณ” ซึ่งเขาหมายถึงปัญญาและความสำนึกดีชั่ว โดยมี ความพยายามแสวงหาความรู้เกี่ยวกับตัวเอง (self-knowledge) ได้แก่ “คุณธรรม” (virtue) อันหมายถึงคุณลักษณะพิเศษ (excellence) ที่มีประโยชน์ต่อผู้ครอบครอง กล่าวคือมนุษย์ นั้นเอง⁷ ฉะนั้นการที่ “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (social Animal) มีสัญชาตญาณแห่ง ความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม รัฐจึงเป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นเพราะ เป็นแหล่งที่คนสามารถพบกับชีวิตที่ดี คนสามารถเรียนรู้คุณธรรมจากเพื่อนร่วมสังคม ของเขา ถ้าไม่มีรัฐแล้วคนก็จะไม่มีโอกาสได้สัมผัสกับคุณธรรม เช่น การแบ่งหน้าที่ กันทำ คนก็จะสามารถให้บริการซึ่งกันและกันได้ ฉะนั้นการอยู่ดีมีสุขในรัฐประเสริฐ กว่าที่อยู่ดีมีสุขของคนที่ยกตัวไปอาศัยนอกรัฐ⁸ ซึ่งกระบวนการความสัมพันธ์เหล่านี้ ทำให้การมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ต้องเกิดจากการยอมรับและอยู่ร่วมกันในสังคมด้วย

เพลโต (Plato 429-348 BC) ได้แบ่งความเป็นมนุษย์ออกเป็นสามส่วน ดังนี้คือ ส่วนเหตุผลหรือปัญญา (the rational) ใจ (the spirited) และอารมณ์ความรู้สึก (the appetitive) โดยกล่าวไว้ในบทสนทนาเรื่องไครโตและเมโน ยืนยันว่ามนุษย์เป็น

⁶ สมบัติ จันทรวงศ์, ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสกราตีส (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 10-11.

⁷ พินิจ รัตนกุล, โสกราตีส ปัญหาเรื่องความดี (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า xxii-xlii.

⁸ สุชุม นวลสกุล และ โกศล ไรจนพันธุ์, ทฤษฎีการเมือง สมัยโบราณและสมัยกลาง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 23.

สัตว์สังคม เพราะไม่สามารถที่จะมีสภาพเป็นคนที่สมบูรณ์ได้หากใช้ชีวิตโดดเดี่ยว
ภายนอกสังคม คนเกิดมาเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันฉะนั้นรัฐจึงเกิดมาจากความจำเป็น
(needs) ของมนุษย์ นอกจากนั้นได้ให้ความสำคัญกับ “ด้านจริยธรรม” (ethics) และ
เพิ่มเติมด้านคุณธรรม (virtue) จากความรู้ของโสกราตีสผู้เป็นอาจารย์อีกว่า
คุณธรรมคือความสามารถที่จะได้ครอบครองสิ่งทั้งคงามหรือดีเพราะชาวกรีกสมัย
โบราณยึดอยู่กับคนดี

เพลโตชี้ให้เห็นว่าคุณธรรมที่คนดีมีอยู่ในเอเธนส์สมัยนั้นไม่ใช่คุณธรรมที่
เป็นความรู้ แต่เป็นคุณธรรมที่ตั้งอยู่บน “ความเห็นชอบ” แม้จะมีประโยชน์ในการ
ดำเนินชีวิตประจำวัน แต่ก็มีคุณค่าน้อยกว่าคุณธรรมที่มีความรู้เป็นรากฐานเช่นความ
กล้าหาญ (courage) ความพอดี (temperance) ความยุติธรรม (justice) และการปฏิบัติ
หน้าที่ทางศาสนา (piety) เป็นต้น ดังนั้นคนโดยปกติแล้วมักจะแสวงหาแต่สิ่งที่ดี ซึ่ง
ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญ หากแต่เกิดจากการศึกษาแยกแยะสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว
และต้องเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีจึงจะพบกับคุณธรรม โดยเน้นจิตใจของมนุษย์สำคัญกว่า
ร่างกายเพราะเป็นดวงการกระทำภายนอกของมนุษย์ อีกทั้งยังเห็นว่า “ความชั่ว
นั้นเร็วกว่าความตาย และความไม่ยุติธรรมเร็วกว่าความทุกข์ทรมาน”¹⁰

อริสโตเติล (Aristotle 382-322 BC) ให้คำจำกัดความของมนุษย์ไว้ว่า
“มนุษย์คือ สัตว์ที่มีเหตุผล” (man is the rational animal) ซึ่งสิ่งที่อยู่ในระดับสูงกว่า
เครื่องนาก็คือมนุษย์ นอกจากจะมีคุณสมบัติเหมือนเครื่องนาก็ การหาอาหารเลี้ยง
ตัวเอง การเจริญเติบโต การแพร่พันธุ์ การเคลื่อนไหว และการรู้สึกสัมผัสแล้วมนุษย์
ยังมีคุณลักษณะพิเศษคือ ปัญญาและเหตุผลเหนือกว่าเครื่องนาค ปัญญาเป็นจุดมุ่งหมาย
หรือเป็นกิจกรรมสำคัญพิเศษสุดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น¹¹ คุณธรรม (virtue) หมายถึงการ
ดำเนินชีวิตไปตามธรรมชาติคือเหตุผลของศีลธรรมเป็นเพียงการกระทำ (action) ที่
ประกอบด้วยเหตุผลเท่านั้น

⁹พินิจ รัตนกุล, เพลโต และปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า xxxiv.

¹⁰จันทอง ประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ยุคตะวันตก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, 2515),
หน้า 250.

¹¹เดียน คำดี, ปรัชญาตะวันตก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2522), หน้า 79.

นอกจากนั้นยังมีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์อีกว่า การมีทาสไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ หากแต่ระบบทาสมีอยู่ก็เพราะการใช้กำลังเท่านั้น และยังมองว่า “ความดีเลิศของคนดี และพลเมืองดีนั้นเป็นอย่างเดียวกันหรือต่างกัน” โดยอริสโตเติลอุปมาอุปไมยว่ากะลาสีเรือแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ต่างก้นบนเรือ กระนั้นแต่ละคนก็ถูกพิจารณาความสามารถ โดยดูจากผลงานที่มีส่วนช่วยในจุดประสงค์ของเรือทั้งลำ ในทำนองเดียวกับบทบาทของพลเมืองต้องดูในลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อเป้าหมายร่วมกันของนครรัฐของตน นั้น¹² ถ้าการอยู่ร่วมกันมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้แล้วไซ้ ทาสและสัตว์ป่าก็ตั้งเมืองขึ้นมาได้ พวกนี้ตั้งเมืองขึ้นไม่ได้เพราะไม่อาจหาความสุขร่วมกันได้ กล่าวคือไม่รู้จักรับและให้ หรือไม่รู้จักเลือกอย่างอิสระนั่นเอง เมื่อเมืองพัฒนาเต็มที่แล้ว “ย่อมเป็นไปได้เพียงเพื่อการกระทำในสิ่งที่เป็นอารยะเท่านั้น มิได้เป็นเพียงเพื่อมนุษย์จะได้แสวงหามิตรภาพได้เท่านั้น”¹³ เพลโตเชื่อว่า “ความยุติธรรมต้องมีการแบ่งสรรปันส่วน” กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนอาจถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ต่างๆ กันสุดแล้วแต่คุณค่า (merits) ของแต่ละคน และมองว่า “ความยุติธรรมเกิดจากความเสมอภาคทางกฎหมาย” กล่าวคือ ทุกคนจะต้องได้รับการปฏิบัติโดยทัดเทียมกัน แม้มีสถานะทางสังคมแตกต่างกัน แต่ในสถานะทางกฎหมายแล้วทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันหมด

1.3 ยุคก่อตั้งสำนักสโตอิกส์ (Stoic School)

โดยมีเซโน (Zeno 350-260 BC) เป็นผู้ก่อตั้งในราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล มีแนวคิดพื้นฐานว่าในจักรวาลซึ่งโลกมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งนั้น แก่นสาร (substance) ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ “เหตุผล” (reason) เป็นเสมือนกฎเกณฑ์ธรรมชาติที่มีลักษณะแน่นอนทั่วไปหรือเป็นระเบียบสม่ำเสมอ ซึ่งคอยควบคุมความเป็นไปของจักรวาลมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติของจักรวาล และเป็นสัตว์โลกที่รู้จักคิดใช้เหตุผล จึงถูกกำหนดควบคุมโดยเหตุผลเป็นสากล ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง

¹² แอล. ซี. แม็คโคเนลล์, ทฤษฎีการเมืองตะวันตก เล่มหนึ่ง สมัยโบราณ และ ยุคกลาง, แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 81.

¹³ ส. ศิวรักษ์ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์), นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนส, 2519), หน้า 43.

รวมถึงพื้นฐานทางกฎหมายและความยุติธรรมด้วย ดังนั้นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ หรือกฎหมายธรรมชาติจึงเป็นสิ่งเดียวกับกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเข้าถึงกฎหมายธรรมชาติได้ด้วยการใช้เหตุผลของเขเอง และเหตุผลนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ¹⁴

นอกจากนั้นเขายังเป็นสหายของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ผู้ซึ่งริเริ่มเปิดโอกาสให้รวบรวมผนวกแคว้นแคว้นของชนป่าเถื่อนไร้อารยธรรมมาสร้างความปรองดองและประสานไมตรีระหว่างชนชั้นทั้งหลาย โดยเชื่อในเรื่องการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ และความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเสมอกันโดยไม่จำกัดสัญชาติหรือเผ่าพันธุ์ ความเชื่อนี้เองที่ทำให้สโตอิกปฏิเสธเรื่องความแตกต่างระหว่างแคว้นแคว้นของกรีกกับแคว้นแคว้นของพวกชนป่าเถื่อนไร้อารยธรรม คำสอนเช่นนี้จึงเป็นความเชื่อในเรื่องสากลนิยม (Cosmopolitan Philosophy) ไม่ให้ยึดคิดในเชื้อชาติเผ่าพันธุ์หรือศาสนา โดยสอนให้คนมีจิตใจกว้างขึ้นและยอมรับเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ทุกคน รวมทั้งเรื่องความเป็นสากลของกฎหมายธรรมชาติ ในแง่นี้เองที่เราจะพบว่าอุดมคติสูงสุดของพวกสโตอิกอยู่ที่เรื่องรัฐแห่งโลก (world-state) หรือโลกนิยม โดยที่มนุษย์ทุกคนจะอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืน ภายใต้การนำของเหตุผลจากธรรมชาติ¹⁵ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชจึงต้องรับรู้ถึงความสำคัญของเอกชน (individual) มากขึ้นกว่าเดิมจนถึงกับกล่าวคำปราศรัยที่เมือง Opis ว่า “มนุษย์คือเอกชนที่สามารถพิจารณาจัดระเบียบการดำเนินชีวิตตนเอง ขอให้เอกชนจงมีความภราดรภาพ และมีจิตใจสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน”¹⁶ จนทำให้แนวความคิดเรื่องบุคคลตามกฎหมาย (Subject of the Law) หรือ “เอกชน” เป็นลักษณะโดยเฉพาะของวิชานิติศาสตร์โรมัน¹⁷ โดยคนโรมันสามารถวางหลักเกณฑ์ว่า “เจตนา” (will) คือแหล่งที่มาของอำนาจบังคับตามกฎหมาย และบรรทัดฐานที่เกิดจากการแสดงเจตนานั้นก่อให้เกิด “สิทธิ” (jus) แก่เอกชน ได้แก่ สิทธิที่เอกชนกำหนดขึ้นเอง (jus privatum)

¹⁴ จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 131.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

¹⁶ รองพล เจริญพันธุ์, นิติปรัชญา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2529), หน้า 39.

¹⁷ Charles H. Mc Ilwain, *The Growth of Political Thought in the West from the Greeks to the End of the Middle Ages* (New York, 1932) Gh.4, W.W. Buckland, “Classical Roman Law” (1936) 11 Cambridge Ancient History

หรือ สิทธิที่รัฐกำหนดให้ (jus publicum) บรรดานักคิดสำนักสโตอิกได้พัฒนาปรัชญาสากลที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมา โดยเห็นว่าโลกเป็นรัฐ ๆ หนึ่งซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งนี้โดยการวางสมมติฐานว่าเหตุผลเป็นสิ่งที่ควบคุมมนุษย์ทุกคนในโลก ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใด ไม่ว่าจะเป็นคนชาติเผ่าพันธุ์ใดก็ตาม มนุษย์ไม่มีความแตกต่างกันในสภาวะธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันนั้น¹⁸ กฎหมายธรรมชาติมีเหตุผลจึงต้องนำมาใช้ในการปกครองชนทุกระดับอย่างเท่าเทียมกันโดยถือว่าทุกคนพระเจ้าสร้างขึ้นมาไม่เท่าเทียมกับพระองค์ จนอาจอยู่ภายใต้เหตุผลของกฎหมายได้อย่างเสมอภาคกันและนี่คือความคิดในเรื่องเอกภาพหรือเอกนิยม (monism)¹⁹

แนวความคิดในเรื่อง “สิทธิธรรมชาติ” (Natural Rights) มีที่มาจากปรัชญาเมธีสโตอิก (Stoic) ในสมัยกรีกเป็นผู้ค้นคิดขึ้นจากรากฐาน “กฎหมายธรรมชาติ” (Natural Law) เพื่ออธิบายว่า “สิทธิธรรมชาตินั้นมีอยู่กับตัวมนุษย์ทุก ๆ คนตลอดเวลา สิทธิเหล่านี้มีใช่อภิสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ หากแต่เป็นความชอบธรรมที่มนุษย์ทั่วทุกหนแห่งจะพึงมี โดยเหตุที่เขาเกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นผู้มีเหตุผล”²⁰ มนุษย์จึงไม่ได้เป็นผู้สร้างขึ้น หากแต่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดและเป็นสิ่งที่สามารถใช้บังคับได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ นักคิดบางท่านเรียกว่า “กฎหมายของเทพเจ้า” (The Divine Law) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนธรรม หรือคุณงามความดีที่มีเหตุผล (reason) พัฒนาแล้วอย่างสมบูรณ์ เป็นสิ่งอันทรงภูมิปัญญา และมีหน้าที่ตามธรรมชาติในอันที่จะสั่งให้กระทำในสิ่งที่ถูกและห้ามกระทำในสิ่งที่ผิด²¹ จากความต้องการคุ้มครองสิทธิของมนุษย์เพื่อก่อให้เกิดคุณค่า (value) ในความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง จึงวางรากฐานสำคัญที่ว่า “กฎหมายธรรมชาตินี้มี

¹⁸ พันธ์ ทศณียานนท์, “เอกสารประกอบการศึกษาวิชาปรัชญากฎหมายธรรมชาติ,” คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป., หน้า 5.

¹⁹ Sir Frederick Pollock, *History of The Law of Nature* (London: Cambridge University Press, 1980), p.10.

²⁰ วีระ โลจายะ, *กฎหมายสิทธิมนุษยชน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538), หน้า 16.

²¹ วิชา มหาคุณ, *การใช้เหตุผลในทางกฎหมาย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2522), หน้า 2-3.

ฐานะเหนือรัฐ โดยรัฐต้องการกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้นมีสภาพบังคับก็ต่อเมื่อสอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติและไร้สภาพบังคับหากขัดแย้งกับกฎหมายนี้²² เพราะคุณธรรมความดีในทัศนะของสำนักสโตอิก ก็คือการดำเนินชีวิตและกระทำการต่างๆ โดยสอดคล้องกับธรรมชาติ นั่นคือการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล ส่วนการกระทำที่ไร้เหตุผลเป็นการกระทำที่ขัดต่อธรรมชาตินั่นเอง

คำสอนอีกประการหนึ่งของสำนักสโตอิกที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อโลกและจักรวาลล้วนแต่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกัน ก็คือมนุษย์ทุกคนผู้ทุกนามต่างก็ได้ประกายแห่งเหตุผลจากเหตุผลสากลมนุษย์ทุกคน จึงเป็นสิ่งที่มีความหมายและรู้ศีลธรรมเอง รู้ผิดชอบชั่วดีเหมือนกันมีคุณภาพและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการแบ่งคนออกเป็นเชื้อชาติที่ดี ว่าเป็นกรีกส่วนหนึ่งส่วนชาติอื่นคนป่า (barbarian) ส่วนหนึ่งเป็นนาย อีกส่วนหนึ่งเป็นทาส จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักกฎหมายธรรมชาติ ทำให้นักนิติศาสตร์โรมันได้พัฒนากฎหมายโรมันขึ้นตามความคิดนี้จนกลายเป็นกฎหมายที่ได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นกฎหมายสำคัญของโลกทีเดียว²³

2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคสมัยกลางตามแนวศาสนาคริสต์

เมื่อจักรวรรดิโรมันอันยิ่งใหญ่ล่มสลายลงในปลายศตวรรษที่ 5 ยุโรปก็ย่างเข้าสู่สมัยกลาง ซึ่งเป็นยุคที่กินเวลานานร่วม 1000 ปี จากราวศตวรรษที่ 6-11 นั้น เป็นยุคกลางตอนต้นและยุคมืด (dark ages) และจากศตวรรษที่ 12-15 นั้นเรียกว่าเป็นยุคกลางตอนปลาย (later middle ages) ซึ่งสภาพการณ์นับตั้งแต่จักรวรรดิโรมันล่มสลายลงสันติสุขของโรมัน (pax romana) ก็สิ้นสุดไปด้วย เกิดการรบพุ่งแย่งชิงความเป็นใหญ่ตามท้องถิ่นในยุโรป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมมีลักษณะกลายเป็นแบบนายกับบ่าวไพร่บริวาร ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ให้ความคุ้มครองอีกฝ่ายหนึ่งรับใช้เป็นผู้บ่าว คนที่มีกำลังน้อยกว่าจึงต้องเข้ามาขอตัวสวามิภักดิ์ต่อผู้มีกำลังกล้าแข็งกว่า เกิดความผูกพัน

²² Jean Rivere, *Libertes publiques* (Paris, Presse universitaire de France, 1973), p.35.

²³ ปรีดี เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 118-119.

ตอบสนองในลักษณะที่เรียกว่าระบบศักดินา (Feudal System) ขึ้น สถาบันที่ยังดำรงอยู่ได้ก็มีแต่ศาสนจักรคริสเตียนเท่านั้นที่รุ่งเรืองเข้มแข็งขึ้นในช่วงปลายสมัยจักรวรรดิโรมัน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงโรมเพราะไม่ได้ถูกพวกอารยชนทำลายไปด้วย คนสมัยกลางจึงถือว่าศาสนจักรเป็นเสมือนตัวแทนผู้สืบทอดอารยธรรมโรมันอันรุ่งโรจน์ เรียกชื่อว่า “โรมันคาทอลิก” ซึ่งหมายถึงความเชื่อที่เป็นสากล จึงเป็นพยานยืนยันสถานภาพของศาสนจักรว่าเป็นศูนย์กลางแห่งความเชื่อที่ถูกต้องอันแผ่ไปทั่วสารทิศ ซึ่งความเชื่อของชาวคริสเตียนประการที่สำคัญคือ ความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาคืออดัมกับอีวานั่นเอง และทัศนะของชาวคริสต์ต่อกฎหมาย มีความเชื่อว่าบัญญัติ 10 ประการ ที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยโมเสสเป็นพระบัญญัติของพระเจ้า ทำให้มีคำสอนเน้นให้ชาวคริสต์ดำเนินชีวิตโดยปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระเจ้า เป็นเจ้าของอย่างเคร่งครัดเอาจริงจัง²⁴

เนื่องจากพื้นฐานทางสังคมแบบศักดินาภายใต้การครอบงำของศาสนจักรโรมันคาทอลิก ที่มีสังฆราชแห่งกรุงโรมเป็นประมุข อาทิ แอมโบรส (Ambroes) ออกัสติน (Augustine) และเกรกอรี (Gregory) ได้เปลี่ยนแปลงปรัชญากฎหมายธรรมชาติให้สอดคล้องกับหลักคำสอนในคริสต์ศาสนา ทำให้แนวคิดฝ่ายสโตอิก ถูกผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาคริสต์ ในเรื่องบาปโดยกำเนิด (Original Sin) ของมนุษยชาติ และนำคติความเชื่อของฝ่ายคริสต์มาแทนที่ “เหตุผล” แม้แต่ เซนต์ โทมัส อไควนัส (St. Thomas Aquinas) ซึ่งเป็นนักบวช นักปรัชญาชาวอิตาลี ที่ได้แบ่งแยกประเภทของกฎออกเป็นกฎนิรันดร์ (Eternal Law) กฎธรรมชาติ (Natural Law) กฎอันศักดิ์สิทธิ์ (Divine Law) และกฎของมนุษย์ (Human Law) โดยเน้นว่าหากมนุษย์ออกกฎหมายขัดต่อธรรมชาติกฎหมายนั้นย่อมไร้ผล ราชฎรย่อมมีสิทธิไม่เชื่อฟังผู้ปกครองได้ ทั้งนี้เพราะราชฎรย่อมมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์เหนือสิ่งอื่นใด²⁵ โดยมีนักบุญผู้นำทางศาสนาคริสต์ที่มีบทบาทสำคัญชัดเจนในขณะนั้นได้แก่

เซนต์ออกัสติน (Saint Augustine 354-430) ได้นำความคิดแบบคริสเตียนและความคิดทางปรัชญากรีกเข้ามาผสมผสานให้กลมกลืนได้อย่างแนบเนียน จนได้รับยก

²⁴ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 133-137.

²⁵ สมยศ เชื้อไทย, ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2536), หน้า 91-92.

ย่องว่าเป็นการสังเคราะห์ (synthesis) ทางความคิดที่ยิ่งใหญ่และสำคัญในประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษยชาติ โดยเน้น “เจตจำนง” (will) ของพระเจ้าเป็นเจ้าในฐานะเป็นที่มาของสรรพสิ่ง และเน้นคำสอนว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ (Human Nature) ที่เชื่อว่าการที่มนุษย์แรกไม่เชื่อฟังและประพฤติฝ่าฝืนคำสั่งสอนของพระเจ้า มีผลทำให้ถูกจำกัดตัดขาดจากพระเจ้าทำให้เกิดการตกต่ำของมนุษย์ (the fall) นั้น มนุษย์จึงได้สูญเสียธรรมชาติที่ดีที่พระเจ้าได้สร้างขึ้น และธรรมชาติมนุษย์นั้นหาความดีไม่ได้อีกต่อไป ในส่วนการปกครองและกฎหมาย เซนต์อ็อกสตินยังสอนอีกว่า สังคมบ้านเมืองหรือรัฐของมนุษย์นั้นล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นเนื่องจากมนุษย์มีบาปติดตัวมาแต่ดั้งเดิม (Original Sin) บ้านเมืองเกิดขึ้นก็เพื่อคอยควบคุมไม่ให้คนใจบาปทำตามใจชอบ หรือทำตามกิเลสตัณหาของตัวเอง หน้าที่ของรัฐคือการรักษาความสงบ ระวังการขัดแย้งต่อสู้ฆ่าฟันกัน และโดยที่มนุษย์มีบาป ไม่มีธรรมชาติที่ดี ดังนั้นรัฐของมนุษย์จึงไม่อาจมีความสมบูรณ์ตามอุดมคติได้ (Ideal Perfection) และไม่มีทางทำให้โลกมนุษย์กลายเป็นสวรรค์ที่มีความสงบร่มเย็นโดยบริบูรณ์ได้เลย²⁶

เซนต์โทมัส อควีนาส (Saint Thomas Aquinas 1226-1274) เป็นนักปราชญ์สำคัญของศาสนาคริสต์ในสมัยกลางตอนปลาย โดยมีคำสอนตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลและยกย่องฐานะของเหตุผลให้สูงขึ้นจากที่เคยเน้นเจตจำนง (will) ของพระเจ้าเป็นเจ้ามาแต่เดิม ซึ่งอธิบายว่าพระเจ้าสร้างโลกขึ้นด้วยสติปัญญา (The Wisdom of God) คือตามเจตจำนงอันกรอปรด้วยเหตุผลของพระองค์ ซึ่งความคิดเรื่องสรรพสิ่งจึงดำเนินไปอย่างมีความมุ่งหมาย (telos) และบอกว่าธรรมชาติของมนุษย์เพียงแค่เสื่อมเสียหรือบกพร่องไปบางส่วนเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามความเป็นมนุษย์ก็ยังมีธรรมชาติที่ดีเหลืออยู่ คือสติปัญญา ที่มีเหตุผลอยู่ จึงได้ก่อตั้งสังคมและพัฒนาให้สังคมเจริญขึ้นดังเห็นได้ว่ามิได้ตกต่ำโดยสิ้นเชิงอย่างที่เข้าใจกันตามคำสอนของเซนต์อ็อกสตินในสมัยกลางตอนต้น โดยที่มนุษย์ยังมีธรรมชาติที่ดีเหลืออยู่ ความเป็นมนุษย์จึงมีลักษณะสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีคุณธรรม รู้จักรัก เสียสละ รู้จักความดี รู้จักชั่ว รู้จักเกรงกลัวบาป และการคำนึงถึงหลักเมตตาธรรมเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่พึงได้รับการปกป้อง โดยเฉพาะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผู้ยากไร้ ซึ่งไม่พึงถูกมองว่าเป็นคนด้อยค่าที่คอยรับความเมตตาจากผู้อื่น แต่ต้อง

²⁶ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 142-143.

ถือว่าความเมตตากรุณาในรูปการช่วยเหลือสงเคราะห์เช่นนั้น เป็นพันธะหน้าที่ของรัฐที่ต้องมีต่อสมาชิกสังคมที่เสียเปรียบหรือด้อยโอกาสกว่าเพื่อสร้างสรรค์ความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง หมายความว่าคนที่เกิดมายากจน พิกัดหรืออาภัพไม่ได้เรียนชั้นสูง ควรมีโอกาสที่จะเรียกร้องความยุติธรรมในสังคมให้ได้ และถือเป็นหน้าที่ของคนที่มีวิพยานะสูงกว่าที่จะรับใช้เขา²⁷ อันเป็นส่วนหนึ่งของการมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วยังมีหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ที่แสดงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่สำคัญดังนี้

ก. คำสอนในเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ ซึ่งคริสต์ศาสนาสอนว่า มนุษย์ทุกคนมีความเสมอเหมือนกันในสายตาของพระเจ้า เพราะมนุษย์ทั้งหลายต่างก็เป็นบุตรของพระเจ้าด้วยกันทุกคน

Saint Paul กล่าวพรรณนาเสริมคำสอนของพระเยซูคริสต์ ในตอนหนึ่งว่า “ไม่มีทั้งยิว หรือ กรีก ไม่มีทั้งทาสหรือชนเสรี ไม่มีทั้งชายหรือหญิง เพราะพระเจ้าทั้งปวงเป็นหนึ่งในพระเยซูคริสต์” และยังกล่าวอีกตอนหนึ่งว่า “ไม่มีข้อแตกต่างระหว่างยิวและกรีก เพราะพระเจ้าพระองค์เดียวกันเหนือคนทั้งปวง เป็นที่อุดมสมบูรณ์สำหรับคนทั้งปวงที่เข้าเฝ้าพระองค์”²⁸ คำสอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคุณค่าของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ศาสนาคริสต์พยายามต่อสู้มาตั้งแต่เริ่มแรกในขณะก่อกำเนิด โดยเฉพาะในสังคมชาวกรีกและชาวโรมันกับการแบ่งแยกสถานะของมนุษย์ในขณะนั้น เช่น การแบ่งแยก “พวกยิว” ว่าเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้รับเลือกจากพระเจ้าหรือการแบ่งแยกชาวกรีก กับ มนุษย์ที่ไม่ใช่ชาวกรีก เรียกว่า “คนเถื่อนไร้อารยธรรม” และการแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็น “เสรีชน” กับ “ทาส” สิ่งเหล่านี้คือการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์จากความแตกต่างไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติสีผิว ฐานะทางสังคม การศึกษา หรือเพศ เป็นความแตกต่างโดยผิวเผินที่กำหนดขึ้นมาเองหลังจากที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว จึงถือได้ว่าความแตกต่างเหล่านี้ไม่มีความสำคัญในตัวเอง ตรงกันข้ามการเปรียบเทียบแบ่งแยกความแตกต่างของมนุษย์กลับกลายเป็นบ่อเกิดของการละเมิดศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วยกันเอง ดังนั้นคัมภีร์ไบเบิลจึงเน้นเสมอว่าคนทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และมี

²⁷ จริญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 385-386.

²⁸ วีระ โลจายะ, เรื่องเดิม, หน้า 5.

สิทธิเสรีภาพเสมอภาคเท่าเทียมกัน²⁹ ดังนั้นพระเจ้าเป็นผู้สวมศักดิ์ศรีให้กับมนุษย์ก็คือ มนุษย์มีศักดิ์ศรีได้เพราะพระเจ้าทรงให้มา ซึ่งการจะเข้าใจความหมายให้ลึกซึ้ง จำเป็นต้องเข้าใจพื้นฐานของศาสนาคริสต์ในเรื่องของพระเจ้าเป็นผู้ทรงสร้างโลกสร้างสรรพสิ่งต่างๆรวมทั้งมนุษย์ พระเจ้าจึงเป็นผู้ที่รัก ดูแล ห่วงใย เอาใจใส่มนุษย์ พระองค์ทรงมอบหลายสิ่งหลายอย่างให้แก่มนุษย์ และสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งนั่นก็คือ ศักดิ์ศรี³⁰

ข. คำสอนที่ให้นมนุษย์สำนึกในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เนื่องจากตามนัยแห่งคำสอนของพระเยซูคริสต์เกี่ยวกับร่างกายของมนุษย์ถือว่าคุณค่าอยู่ในตัวเนื่องจากมนุษย์คือสัตว์โลกที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าสร้างขึ้นมาตามรูปแบบเช่นเดียวกับพระองค์ ร่างกายของมนุษย์ จึงได้รับอำนาจจากพระเจ้าเป็นผู้ให้มีศักดิ์ศรีสมกับที่เป็นรูปแบบของพระเจ้าเป็นเจ้า ซึ่งในคัมภีร์ไบเบิลกล่าวว่า บรรดาสรรพสิ่งต่างๆที่พระเจ้าได้ทรงสร้างขึ้นมาในมนุษย์เป็นสิ่งเดียวที่พระเจ้าได้ทรงสร้างขึ้นมาใน “พระฉายาของพระองค์” การกล่าวยกย่องมนุษย์ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดจากกำเนิดของมนุษย์ อันสูงส่งตามความประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าความเป็นมนุษย์จึงสมควรได้รับการปฏิบัติต่อจากผู้อื่นด้วยมีศักดิ์ศรีที่ต้องเคารพซึ่งกันและกันด้วย ดังนั้นคำสอนในศาสนาคริสต์ที่สอนให้มนุษย์สำนึกในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ จึงเท่ากับสอนให้มนุษย์ปฏิเสธที่จะยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐชนิดที่ปราศจากเงื่อนไข³¹ ซึ่งรัฐจะต้องไม่ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ในรัฐ โดยเฉพาะแล้วมนุษย์ที่นับถือศาสนาคริสต์ถือได้ว่าในเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้มีการขยายความจนกลายเป็นแนวความคิดในเรื่องการจำกัดอำนาจของรัฐอีกด้วย

สำหรับชาวคริสเตียนจึงมีความเชื่อว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีโดยธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากฉายา (Image) และคล้ายคลึงพระเจ้า หรืออีกแง่มุมหนึ่งศักดิ์ศรีเป็นเสมือนคุณภาพหนึ่งของความเป็นมนุษย์ที่จำต้องบรรลุความดี และมีรากฐานอยู่บนพื้นฐานหน้าที่ของทุก ๆ คนในการขัดเกลาความสมบูรณ์ของศักดิ์ศรีภายในตัวเอง (Perfect One's own Dignity) เพื่อเอาชนะบาป (การชำระบาป) ซึ่งในทาง

²⁹ พินิจ รัตนกุล, “สิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรม,” วารสารภาษาและวัฒนธรรม(กรกฎาคม-ธันวาคม 2525): 64 – 84 .

³⁰ เสรี หล่อกันภัย และ ชนะจิตต์ อิศมันย์, ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและ เสรีภาพของมนุษย์ในทัศนะของคริสเตียน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542), หน้า 255-6.

³¹ วีระ โลจายะ, เรื่องเดิม, หน้า 8.

กลับกันก็เกิดการผูกมัดให้บุคคลดังกล่าวจำต้องเคารพต่อคุณลักษณะแห่งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในยุคฟื้นฟูและปฏิรูป ตามแนวปรัชญาร่วมสมัย

ในราวปลายศตวรรษที่ 15 สถานะของศาสนจักรได้ตกต่ำลงอย่างมาก จากเหตุแห่งความเสื่อมทางศีลธรรมในคณะสงฆ์ ซึ่งมีการช่วงชิงอำนาจและประโยชน์ระหว่างพระผู้ใหญ่ด้วยกันอย่างโจ่งแจ้ง มีการอ้างศาสนาอ้างพระเจ้าอ้างการไถ่บาปมาแสวงหาผลประโยชน์ จนเกิดการกระด้างกระเดื่องไม่ยอมรับความชอบธรรมในการปกครองของสันตปาปาที่กรุงโรมอีกต่อไป จนเกิดกระบวนการ (movement) ที่เรียกว่าการปฏิรูปศาสนา (reformation) และมีการตั้งนิกายขึ้นใหม่เรียกว่านิกาย Protestantism (นิกายประท้วง) อันเป็นการประกาศคัดค้านและเลิกนับถือ Authority ของศาสนจักรและของสันตปาปาอย่างเป็นทางการ แต่ก็ยังนับถือพระเจ้าในคัมภีร์ไบเบิลอยู่ เพียงแต่นับถือโดยไม่ผ่านศาสนจักรคาทอลิกต่อไป³² และนับจากช่วงนี้เองจึงได้เกิดนักคิดบุคคลสำคัญอีกหลายคนได้แก่

ฮูโก โกรเชียส (Hugo Grotius 1583-1645) เป็นนักกฎหมายและนักปรัชญาชาวดัชท์ และนับว่าเป็นผู้ที่เบิกทางและยืนยันว่า แนวความคิดเรื่องเหตุผลและสติปัญญาของมนุษย์ในฐานะที่เป็นที่มาของกฎหมายธรรมชาติ อันปรากฏอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์เองและได้ยืนยันว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือ “มารดาของกฎหมายธรรมชาติและจะคงปรากฏอยู่แม้ว่าจะไม่มีพระเจ้าแล้วก็ตาม” นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงวิธีวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในแบบอภิปรัชญา ซึ่งมองธรรมชาติที่จุดแห่งสัมบูรณ์ภาพของความเป็นมนุษย์มาสู่การวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์ หรือ จิตวิทยาที่เน้นการสังเกตในเรื่องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของมนุษย์หรือกฎแห่งความเป็นเหตุผลซึ่งมีอิทธิพลต่อมนุษย์³³

³² ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 158.

³³ จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, หน้า 142.

นอกจากนั้นยุคสมัยนี้มีการสร้างการอนุมานโดยตรงจากเหตุผลของมนุษย์ นับเป็นการเคลื่อนตัวในแง่วิธีคิด “แบบวิธีการ” เป็นเหตุผล (Natural Law of Method) มาเน้นที่เนื้อหาอันเป็นรูปธรรมเพิ่มขึ้น (Natural Law of Content) อย่างค่อยเป็นค่อยไป จากเรื่องธรรมชาติของมนุษย์เชิงสังคมไปสู่แนวคิด “สิทธิธรรมชาติ” (Natural Rights) ของมนุษย์อันเป็นความปรารถนาต้องการของมนุษย์ ที่จะเพิ่มบทบาทปัจเจกชนนิยมให้มากขึ้น และยังมีการเปลี่ยนแปลงวิธีวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมองจุดแห่งสัมบูรณ์ภาพของความเป็นมนุษย์มาสู่การวิเคราะห์สังเกตการณ์ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของมนุษย์และกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์มากขึ้น³⁴

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes 1588–1679) นักปราชญ์ชาวอังกฤษที่เชื่อว่าความดี ความชั่วเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง ไม่มีมาตรฐานตายตัวแน่นอน โดยกล่าวว่าเหตุผลมีบทบาทในทางความคิดของมนุษย์ หลักการที่มีเหตุผลคือหลักการทั้งที่อยู่บนฐานของการสังเกต ทดลองโดยอาศัยประสบการณ์เป็นปัจจัย ฉะนั้นการค้นหาหลักการจึงเป็นจุดเริ่มแห่งการหาเหตุผลของมนุษย์เรา³⁵ และเขาเน้นความรู้ของมนุษย์เป็นการเริ่มต้นที่ประสาทสัมผัสอันเป็นอัตวิสัย (subjective) เขาจึงเป็นนักคิดที่เชื่อถือเหตุผลจากประสบการณ์และการสังเกตการณ์ของเขาเอง

ฮอบส์เป็นผู้ที่กล่าวต่อไปว่าโดยธรรมชาติความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่มิมีชีวิตที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยพลังที่ผลักดันก็คือความพยายามมุ่งให้ได้สิ่งที่ปรารถนา คือความอยู่รอดและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาก็คือความตาย³⁶ ดังคำกล่าวที่ว่า “แต่สิ่งใดก็ตามที่เป็นของใครอยากได้หรือต้องการ นั่นก็เป็นสิ่งที่เขาเรียกว่าดีสำหรับเขา ส่วนของที่ดินเกลียดก็ตรงกันข้ามเป็นสิ่งชั่ว”³⁷ อันเป็นปรากฏการณ์ทั้งหลายของโลกนี้ เริ่มต้นจากการเคลื่อนไหวนี้ มนุษย์จึงเป็นปัจเจกชนที่เห็นแก่ตัวโดยทุกคนพยายามอย่างยิ่งและไม่ยอมหยุดที่จะให้ได้มา ซึ่งสิ่งที่ต้องการที่จะต้องใช้อำนาจเป็นความ

³⁴ Edgar Bodenheimer, *Jurisprudence* (Cambridge: Harvard University Press, 1981), pp.32-33.

³⁵ เคือน คำดี, *ปรัชญาตะวันตก จากยุคโบราณถึงปัจจุบัน* (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2522), หน้า 154-158.

³⁶ พลศักดิ์ จริไกรศิริ, *เรื่องเดิม*, หน้า 174.

³⁷ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, *ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน*, แปลโดยเสน่ห์ จามริก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529), หน้า 276.

ปรารถนาแล้วอำนาจเล่าอยู่ร่ำไป ซึ่งจะยุติลงก็แต่ในความตายเท่านั้น เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าไม่มีคนใดที่จะมีวันได้อำนาจอย่างเพียงพอ

ในสภาวะธรรมชาติมนุษย์จึงมีสิทธิตามธรรมชาติในการปกป้องรักษาตนเอง ด้วยเหตุผลที่ธรรมชาติเป็นกฎทั่วไปที่ห้ามมนุษย์มิให้กระทำในสิ่งที่จะเป็นผลต่อการทำลายชีวิตตัวเองเนื่องจากมนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล การที่มนุษย์จะหาเหตุผลทำลายชีวิตของตนเองจึงฟังไม่ขึ้น ยกเว้นผู้หนึ่งจะขาดสติไปชั่วขณะ ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์มีความต้องการแสวงหาสันติภาพและมุ่งต่อความสงบสุข ความเป็นมนุษย์จึงพยายามหาทางป้องกันตนเองเพื่อให้มีความปลอดภัยอยู่เสมอ³⁸ เพราะในขณะเดียวกันมนุษย์ด้วยกันเองต่างมุ่งแสวงหาประโยชน์แก่งแย่งวุ่นวาย มีความหวาดระแวงจนเกิดสงครามแบบของคนทุกคนต่อทุกคน (war of every man against every man) จึงเกิดแนวความคิดที่จะพยายามหลีกเลี่ยงให้พ้นโดยมาอยู่ร่วมกันและทำข้อตกลงเป็น “สัญญาประชาคม” เพื่อแสวงหาสันติสุขร่วมกันของมนุษย์ โดยสร้างรัฐและกฎหมายมาเป็นหลักประกัน ดังนั้นมนุษย์จึงไม่อาจสงวนสิทธิเสรีภาพอย่างหนึ่งอย่างใดที่เคยมีอยู่ในสภาวะตามธรรมชาติให้พ้นจากอำนาจขององค์อธิปัตย์ได้ กล่าวคือมนุษย์จำต้องมอบสิทธิเสรีภาพของตนที่เคยมีอยู่ให้รัฐทั้งสิ้น³⁹

ซามูเอล ปูเฟนดอร์ฟ (Samuel Pufendorf 1632-1694) นับได้ว่าเป็นนักจัดระบบ (System-builder) ที่ยิ่งใหญ่ของสำนักกฎหมายธรรมชาติยุคนี้ โดยคำสอนของปูเฟนดอร์ฟ คล้ายกับ Grotius ผู้ให้กำเนิดสำนักกฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่ ในแง่ที่ต่างยอมรับความเป็นมนุษย์ชอบที่จะสังคม ซึ่งมีสัญชาตญาณที่เรียกว่า Socialitas คือการอยากมีเพื่อน อยากมีพวก อยากเข้าสังคม ขณะเดียวกันความอยากที่จะอยู่ในสังคมเกิดจาก Imbecillitas คือความสามารถไม่บริบูรณ์ในตัว เพราะคนไม่เหมือนสัตว์ ที่ต้องมีสังคม ซึ่งความคิดประการต่างๆของเขาสามารถพัฒนากฎหมายธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบมีรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่ในทางสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังนี้⁴⁰

³⁸ พลศักดิ์ จริไกรศรี, เรื่องเดิม, หน้า 175.

³⁹ วีระ โลจายะ, เรื่องเดิม, หน้า 22.

⁴⁰ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 192.

ก. การไม่ทำร้ายผู้อื่น หลักข้อนี้มีได้ใช้เฉพาะกับสิ่งที่เป็นของผู้อื่นตามธรรมชาติ เช่น ร่างกาย ชีวิต และความไม่อาจล่วงละเมิดได้ของส่วนต่างๆของร่างกายและเสรีภาพเท่านั้น แต่ยังหมายถึง ส่วนที่เราตกลงยอมให้เขาหรือตามที่ชนบธรรมเนียมหรือกฎหมายของรัฐ หรือสถาบันของสังคมยอมรับว่าให้เขาแล้วด้วย

ข. ทุกคนจะต้องให้ความนับถือต่อผู้อื่น ปฏิบัติต่อผู้อื่นในฐานะที่โดยธรรมชาติ เขาย่อมมีความเท่าเทียมกับเรา คือมีฐานะที่เป็นคนเหมือนกัน หลักการนี้เกิดจากการที่กล่าวถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์ตามที่เขาคงจะเป็น ควรจะได้รับ จึงทำให้เกิดหลักเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์และประชาธิปไตย ทำให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าคนไม่ควรมียกย่องและได้เปรียบเหนือคนอื่น ทุกคนควรจะได้ตามคุณธรรม(merit)ของเขา หลักการนี้เป็น Active Precept

ค. พึงทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นเท่าที่จะทำได้ เราไม่เพียงแต่มีหน้าที่ไม่ทำร้ายคนอื่นเท่านั้น แต่ควรทำความดีต่อผู้อื่นด้วย เพื่อว่าความเมตตากรุณา ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ดีระหว่างมนุษยชาตินั้นจะได้รับการทำนุบำรุงให้เจริญงอกงาม มีความเมตตา และกรุณานั้นเอง

จากที่ได้กล่าวมากฎหมายธรรมชาติได้กลายมาเป็นหลักการที่นักปราชญ์ทั้งหลายของยุคนี้ยกขึ้นอ้างเป็นหลักต่อสู้ปกป้องสิทธิที่ถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ อันได้แก่สิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน และเสรีภาพในทางสังคม ได้มีการย้ำถึงหลักความเสมอภาค หลักความมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันของมนุษย์ และหลักการมีมนุษยธรรมเป็นต้น

จอห์น ล็อก (John Lock 1632-1704) นักปรัชญาทางการเมืองผู้มีชื่อเสียงชาวอังกฤษเชื่อว่า ความเป็นมนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีเหตุผลและศีลธรรมโดยธรรมชาติ มนุษย์จึงสามารถเรียนรู้ เข้าใจและปฏิบัติตามกฎธรรมชาติได้ อันนำมากำหนดแนวทางในการดำรงชีวิตภายใต้สภาวะธรรมชาติจึงเป็นสภาวะแห่งเสรีภาพอันสมบูรณ์ และเป็นสภาวะแห่งความเสมอภาคในสิทธิที่ตนมีอยู่ เมื่อมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอันเดียวกันย่อมมีเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินและมีความเสมอภาคในสิทธิเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ด้วย โดยที่สิทธิของราษฎรเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ไม่อาจจำหน่ายโอนกันได้ (unalienable rights) และเป็นสิทธิที่อยู่ควบคู่กับความเป็นมนุษย์ สิทธิตามธรรมชาติ คือสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ อันเป็นรากฐานของการ

จัดทำรัฐธรรมนูญในสมัยต่อมา⁴¹ แต่ภายใต้สภาวะธรรมชาติของมนุษย์เองกลับมีข้อบกพร่องสามประการดังนี้ ประการแรกที่ว่ามนุษย์อาจตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผลประโยชน์ส่วนตัวและอาจจะไม่ยอมศึกษากฎธรรมชาติอย่างพินิจพิเคราะห์ จึงไม่สามารถทำความเข้าใจในกฎธรรมชาติได้อย่างถ่องแท้ ประการที่สองเพราะมนุษย์อาจเห็นส่วนดีของฝ่ายตนมากเกินไป และใส่ใจกับความยุติธรรมของผู้อื่นน้อยเกินไป ประการสุดท้าย คือมนุษย์มีความสามารถที่แตกต่างกันในการปฏิบัติตามกฎหมายธรรมชาติของมนุษย์เช่นนี้ ย่อมมีผลกระทบต่อการสมาคมของความเป็นมนุษย์อย่างแน่นอน⁴²

ความเป็นมนุษย์จึงถูกควบคุมด้วยกฎธรรมชาติ และกฎนี้ต้องสามารถเป็นที่เข้าใจสำหรับมนุษย์ผู้ทรงเหตุผลด้วย ยิ่งไปกว่านั้นแต่ละบุคคลควรมีความรับผิดชอบที่จะบังคับใช้กฎธรรมชาติด้วย เพราะไม่มีกฎหมายที่แท้จริงอันใดอาจอยู่ได้โดยไม่มีการบังคับใช้ ดังคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพและกฎหมายที่ลือลพด้วยตัวเองว่า “ถ้าหาก...(คน) อาจเป็นสุขขึ้นได้โดยไม่ต้องมีกฎหมายแล้ว กฎหมายในฐานะที่เป็นสิ่งไร้ประโยชน์ก็ย่อมจะสูญสิ้นไปเอง ดังนั้นถึงจะผิดอย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของกฎหมายก็ไม่ใช่เพื่อยกเลิกหรือจำกัด หากเพื่อสงวนรักษาและขยายเสรีภาพ เพราะในรัฐทั้งปวงของมนุษย์ที่สามารถมีกฎหมายแล้ว ที่ใดไม่มีกฎหมายก็ย่อมไม่มีเสรีภาพ เพราะอิสรภาพต้องเป็นเสรีจากการจำกัดและการรุนแรง ซึ่งย่อมไม่อาจเป็นได้ในที่ที่ไม่มีกฎหมาย แต่ดังที่เราได้รับการบอกเล่า เสรีภาพไม่ใช่อิสรภาพสำหรับทุกคนที่จะกระทำการที่ตนต้องการ”⁴³

จากสิทธิตามธรรมชาติของลัคนั้น ได้ก่อให้เกิดสิทธิอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะพึงมีคือ สิทธิในตัวเอง สิทธิในทรัพย์สิน และสิทธิเสรีภาพของตนเองในการจะใช้สิ่งเหล่านั้นอย่างเท่าเทียมและสมบูรณ์ได้ ก็ต้องก่อตั้งรัฐขึ้นมาให้ความคุ้มครองแก่สิทธิธรรมชาติของมนุษย์ และรัฐจะต้องทำให้สิทธิธรรมชาตินั้น กลายเป็นสิทธิทางกฎหมาย ที่รัฐบาลจะต้องยอมรับและนำไปบังคับใช้ทั่วไป เพื่อคุ้มครองชีวิต อิสรภาพ และทรัพย์สินตามสิทธิธรรมชาติเหล่านี้รวมเรียกว่า “ทรัพย์สินของความเป็นมนุษย์” นั้นเอง⁴⁴

⁴¹ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

⁴² พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, เรื่องเดิม, หน้า 193-194.

⁴³ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, เรื่องเดิม, หน้า 326.

⁴⁴ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, เรื่องเดิม, หน้า 195.

ด้วยเหตุนี้กฎธรรมชาติจะคอยควบคุมมนุษย์ทุกคน ในลักษณะของการสอนให้มนุษย์เฝ้าหาความเสมอภาคแห่งสิทธิและอิสรภาพ และคอยตักเตือนมิให้มนุษย์ทำอันตรายต่อผู้อื่นด้วยเช่นกัน เพื่อดำรงไว้ซึ่งความมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อการอยู่ร่วมกันของสังคม จึงเป็นจุดเริ่มต้นอันเป็นพื้นฐานทางอุดมการณ์พื้นฐานแบบเสรีประชาธิปไตยที่มองว่ามนุษย์และสังคมแยกจากกันไม่ได้ สังคมจึงมีวัตถุประสงค์อยู่ที่ความผาสุกของมนุษย์ในสังคม โดยมนุษย์มีเจตนาจะหลีกเลี่ยงความไม่มั่นคงปลอดภัยแล้วทำสัญญาสังคมขึ้นมาให้มนุษย์ทุกคนยินยอมสละสิทธิตามธรรมชาติของตนเอง เพื่อให้สามารถบังคับควบคุมการละเมิดสิทธิของมนุษย์ได้ แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์ไม่ได้สละสิทธิทั้งหมดของตน คงสละเพียงเสรีภาพบางส่วนให้สังคมบังคับเท่านั้น

ดังนั้น มนุษย์ได้สละเสรีภาพตามสภาวะธรรมชาติเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นให้กับองค์อธิปัตย์เท่ากับมนุษย์ยังสงวนเอาไว้ รัฐชาติอธิปัตย์จะออกกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เป็นการกระทบกระเทือนสิทธิเสรีภาพหาได้ไม่ อำนาจของรัฐจึงมีไม่มากกว่าขอบเขตของความผาสุกร่วมกันเท่านั้น ล็อกกลับได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์ในฝรั่งเศส เพราะความคิดเห็นของเขาได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ทั้งมองเตสกีเออและรุสโซต่างก็ใช้ทฤษฎีของล็อกมาวิเคราะห์ “ระบบเก่า” (Ancient Regime) อย่างมีประสิทธิภาพ และในสหรัฐอเมริกาเกือบจะพูดได้ว่าเป็นรูปแบบของการปกครองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีของล็อกอย่างสิ้นเชิง⁴⁵

มองเตสกีเออ (Montesquieu 1689–1755) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ผู้ยึดมั่นจริงจังในหลักอิสรภาพทางการเมือง และลักษณะเด็ดเดี่ยวมั่นคงในงานเขียนเรื่องเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย ซึ่งมีความเชื่อว่าธรรมชาติของคนและชีวิตในสภาวะธรรมชาติแตกต่างกับแนวคิดของฮ็อบส์และล็อกที่ใช้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสัญญาสังคม โดยมองเตสกีเออเห็นว่า มนุษย์เมื่อเดินเข้าสู่สังคมจะสูญเสียความเสมอภาคทั้งปวง อันมีอยู่ตามสภาวะธรรมชาติ และมนุษย์ยังจะสูญเสียความรู้สึกอ่อนแอไปด้วย เพราะสังคมต่างๆ เกิดขึ้นและริเริ่มช่วงชิงผลประโยชน์ระหว่างกัน สภาวะสงครามจะเข้ามาแทนที่หากไม่สร้างสภาวะที่ก่อให้เกิดกฎหมายบัญญัติ เกิดข้อบังคับและระเบียบอันจำเป็นเพื่อรักษาสันติภาพอันเป็นกฎธรรมชาติข้อแรก ซึ่งความต้องการกฎหมายมีอยู่ตามชนิดคือ

⁴⁵ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, สิทธิ : บทวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของจอห์น ล็อก ในปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 137-138.

กฎหมายระหว่างประเทศที่ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างนานาชาติ กฎหมายการเมืองที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง และกฎหมายเอกชนที่ควบคุมความสัมพันธ์ในหมู่ราษฎร⁴⁶ ดังนั้นมองเตสกีเออจึงเห็นว่า “หลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพนั้นไม่ได้อยู่ที่การปกครองแบบประชาธิปไตย...แต่อยู่ที่รูปแบบรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัด” เพราะใครก็ตามที่มีอำนาจย่อมมีแนวโน้มจะใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ชอบได้เสมอ จึงต้องป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบ หรือยับยั้งการใช้อำนาจเกินขอบเขตโดยใช้วิธีการแบ่งแยกอำนาจและถ่วงดุลอำนาจ (checks and balances) และควรสร้างหลักการแบ่งแยกอำนาจ (separation of power) เพื่อเป็นหลักประกันความเป็นมนุษย์ในสังคมนั่นเอง

จึง จากส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau 1712–1778) ได้กล่าวว่า ตามอารยธรรมสมัยใหม่ได้ขจัดเสรีภาพ ซึ่งเป็นคุณสมบัติติดตัวมาแต่กำเนิดของมนุษย์เสียสิ้น ในขณะที่เดียวกันก็ยังทำให้มวลมนุษย์พอใจในการจมอยู่ในปลักแห่งความเป็นทาสของตน กล่าวคือ มนุษย์นั้นเกิดมาเสรีแต่ตกอยู่ในห้วงแห่งพันธนาการและสภาวะธรรมชาติ ทำให้สันติและความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ได้ถูกริดรอนสูญหายไปเนื่องจากอารยธรรมสมัยใหม่นั้นเอง ถึงแม้ว่าจะดูเหมือนความเป็นมนุษย์ในสังคมอารยะจะชื่นชมและพึงพอใจในเสรีภาพของตนเอง แต่ในทางจิตวิทยาและศีลธรรมแล้วเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ ลักษณะความเป็นทาสแบบนี้ก็คือ การอยู่ในตรวนเหล็กซึ่งถูกประดับด้วยมาลัยกรอง ซึ่งร้ายยิ่งกว่าการถูกจองจำร่างกายมากมานัก เพราะความเป็นมนุษย์ในสังคมอารยะเป็นทาสอยู่ในจักรวรรดิแห่งความคิด (The Empire of opinions) ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง โดยทั้งผู้ถูกกดขี่กับผู้กดขี่ต่างก็อยู่ในเครื่องพันธนาการเดียวกัน เพราะผู้ซึ่งคิดว่าเป็นนายเป็นเจ้านั้นนั้นแท้จริงแล้ว มีสภาพของการเป็นทาสมากกว่าเสียอีก⁴⁷ ดังคำกล่าวของรูสโซที่ว่า “มนุษย์เกิดมาเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ ใครที่คิดว่าตนเป็นนายคนอื่นนั้นแท้กลับเป็นทาสเสียยิ่งกว่า”

จากที่ได้กล่าวมาแล้วรูสโซคิดว่า ศิลปและวิทยาการเป็นตัวทำลายเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ของแต่ละคนในสังคม ซึ่งถูกกำหนดบทบาทโดยสิ่งแวดล้อมคือบุคคล

⁴⁶ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, เรื่องเดิม, หน้า 339.

⁴⁷ เค็อน คำดี, เรื่องเดิม, หน้า 237-239.

อื่น มนุษย์จึงดำเนินชีวิตไปตามกระแสแห่งความคิดของผู้อื่น คุณค่าและความหมายของชีวิต ในรูปของความสุข ความสำเร็จ ความดี ความชั่ว และความมีศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ จึงถูกสังคมกำหนดบทบาทอื่นอันเป็นสิ่งภายนอกมิใช่ตัวเรา ความ เป็นมนุษย์ก็ตกอยู่ในสถานะทุกข์ทรมาน เพราะถูกสังคมตรึงตรวนไปหมดแล้ว ทักษะ เกี่ยวกับความสูญหายนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์สร้างความไม่เสมอภาคก็เท่ากับ สูญเสียความมีเสรีภาพไป ฉะนั้นถ้ามนุษย์มีเสรีภาพก็หมายความว่ามนุษย์มีความเสมอ ภาคนั่นเอง สิ่งปฏิสัมพันธ์กันเหล่านี้คือการมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง มีคำกล่าว ของรุสโซว์ที่ว่า “ใครก็ตามมอบตัวเองให้กับคนทั้งหมดเท่ากับไม่ได้มอบตัวเองให้กับ ผู้ใดเลย และเมื่อไม่มีสมาชิกคนใดในกลุ่มสังคมที่เราจะไม่ได้มีสิทธิอยู่เหนือเขาอย่าง เดียวกับสิทธิอยู่เหนือเราซึ่งเราได้สละให้แก่เขา เพราะฉะนั้น เราจึงเท่ากับได้ของแทน อย่างเดียวกันกับที่เราเสียไป รวมทั้งอำนาจที่เพิ่มขึ้นมาในการสงวนรักษาสิ่งที่เรามีอยู่ แล้วด้วย”⁴⁸ เป็นความสำคัญของการก่อตั้งข้อกำหนดของสัญญา เพราะระเบียบของ สังคมคงเป็นรากฐานของสิทธิและศักดิ์ศรีของมนุษย์ทั้งหมด

ในหนังสือเรื่อง “สัญญาประชาคม” (Social Contract)⁴⁹ ได้สรุปว่าเสรีภาพเป็น สิ่งสำคัญควบคู่ไปกับความเป็นมนุษย์ ใครก็ตามที่ปฏิเสธเสรีภาพ นั่นก็หมายความว่า เขากำลังปฏิเสธความเป็นมนุษย์ เท่ากับสละสิทธิของมนุษยชาติ จะถือว่าเป็นการละทิ้ง หน้าที่ของมนุษย์ก็ได้ และมองว่ามนุษย์มีความเสมอภาคแท้จริง ไม่มีนาย ไม่มีทาส ความไม่เท่าเทียมในสถานะธรรมชาติอาจจะมีบ้าง เช่น อายุ เพศ พลละกำลัง สติปัญญา เหล่านี้ก็ไม่เป็นลักษณะสำคัญพอที่จะบั่นทอนความเสมอภาคของบุคคลได้⁵⁰ ดังนั้นมนุษย์ มีความต้องการความสมบูรณ์จากสังคม ซึ่งรุสโซว์เชื่อมั่นอย่างจริงจังว่า เสรีภาพและ ความเสมอภาคนั้น ย่อมต้องเกี่ยวพันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เราไม่สามารถจะมีและ สงวนไว้ซึ่งเสรีภาพโดยไม่คำนึงถึงความเสมอภาค และเราไม่สามารถที่จะสูญเสีย เฉพาะเสรีภาพเมื่อเขาได้มาอยู่ในสังคมการเมือง ฉะนั้นเสรีภาพที่เกิดจากสัญญา

⁴⁸ เอ็ม. เจ. ฮาร์มอน, เรื่องเดิม, หน้า 379.

⁴⁹ Rousseau, *The Social Contract*, แปลโดยจินดา จินตเสรี (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์พิช, 2517), หน้า 31.

⁵⁰ Allen Bloom, *Jean Jacques Rousseau, History of Political Philosophy*, edited by Leo Strauss and Joseph Cropsey (Chicago: Rand Mc Nally, 1963), p.519.

ประชาคม หรือเสรีภาพอันเกิดจากการออกกฎหมายมาใช้บังคับตัวเอง จึงเป็นเสรีภาพแบบหนึ่งเสมอภาคโดยไม่สูญเสียเสรีภาพของเราไปด้วย⁵¹ ความจริงแล้วมนุษย์ได้สูญเสียซึ่งแตกต่างไปจากเสรีภาพตามธรรมชาติ และความไม่เสมอภาคอีกแบบหนึ่ง ก็คือความไม่เสมอภาคทางการเมือง ซึ่งเป็นความเลวร้ายส่งผลกระทบแรงถึงกับทำให้คนๆ หนึ่งกลับกลายเป็นทาสของอีกคนหนึ่ง รูสโซก็ได้อธิบายให้มีความสำคัญกับ “ประชาธิปไตยโดยประชาชน” (Democratic Directs) เพื่อก่อให้เกิด “เจตจำนงของประชาชนซึ่งแสดงออกพร้อมกัน” (La Y/Volonte Generale) โดยเจตนารมณ์ร่วมกันมีอยู่สองวิธี คือ ประชาชนออกกฎหมายเอง และมีผู้เสนอให้ประชาชนออกเสียงเป็นประชามติ (Referendum) เพราะเมื่อเป็นกฎหมายที่มีการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชนแล้ว กฎหมายเท่านั้นที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของคนแต่ละคนได้⁵²

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant 1724–1804) นักคิดนักปรัชญาสมัยใหม่ชาวเยอรมัน เกิดที่เมืองเคอร์นิกส์แบร์ก (Königsberg) ทางภาคตะวันออกของปรัสเซีย เป็นผู้ให้ความสำคัญ การเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์มีความสามารถเชิงเหตุผลในการกำหนดเป้าหมายของตัวเอง และในขณะเดียวกันมนุษย์ก็เป็นเป้าหมายในตัวเอง (end in themselves) ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าโดยไม่มีเงื่อนไข และไม่มีสิ่งใดเปรียบเทียบได้ (unconditioned and incomparable worth)⁵³ นี่คือ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ที่คานท์กล่าวไว้ในญาณวิทยาคานท์ ได้ตรวจสอบลักษณะธรรมชาติของความรู้เกี่ยวกับแหล่งที่มาและขอบเขต โดยไม่สามารถจะรู้ได้ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่จริงในตัวเองได้ (thing in itself) เพราะสิ่งเหล่านั้นอยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์อันเป็นโลกแห่งปรากฏการณ์ คานท์จึงพยายามค้นหาความจริงบนพื้นฐานของผัสสะที่มาจากประสบการณ์ และมโนภาพที่มาจากเหตุผลหรือปัญญา (intellect) ประกอบกัน

เนื่องจากคานท์ มองว่า มนุษย์เป็นสัตว์ศีลธรรม (moral agent) ได้ต่อเมื่อมนุษย์เป็นอิสระ ในแง่การมีศักดิ์ของสัตว์ที่มีเหตุผลเช่นมนุษย์ จึงไม่สามารถแยกอิสรภาพและศีลธรรมออกจากกันได้ ทฤษฎีทางศีลธรรมของคานท์ได้ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของมนุษย์และสิทธิของมนุษย์ ที่จะได้รับความเคารพอันมาจากอิสรภาพของ

⁵¹ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, เรื่องเดิม, หน้า 109.

⁵² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เรื่องเดิม, หน้า 50.

⁵³ Immanuel Kant., *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, translated by H.J. Paton (New York : Harper & Row, 1964), p. 36.

มนุษย์ หรือมีพื้นฐานมาจากความสามารถที่จะฝืนความปรารถนา “แรงโน้ม” (inclinations) และทำตามเหตุผล ทำตามกฎศีลธรรมที่เป็นสากล การมีชีวิตอิสระในความหมายนี้ถือว่าเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์⁵⁴ และใน The Critique of Practical Reason คานท์ยังกล่าวไว้ว่า เหตุผลปฏิบัติเป็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับว่า “อะไรเป็นสิ่งที่ควรจะทำ” (what I ought to do) คำว่าสิ่งที่ “ควร” คานท์เห็นว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับ “สิ่งที่ดี”⁵⁵ สิ่งนี้คือการมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ภายใต้กฎศีลธรรมของคานท์

นอกจากนี้คานท์ยังมีจุดยืนอยู่บนหลักการสำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้⁵⁶

ก. หลักความเป็นสากล (The Principle of Universality) สำหรับคานท์กฎทุกกฎต้องมีลักษณะสากลไม่ว่าจะเป็นกฎวิทยาศาสตร์ กฎหมาย หรือแม้แต่กฎศีลธรรมก็ตาม ดังนั้นกฎสาเหตุสากล (universal Causation) คือ กฎที่มีลักษณะครอบคลุมหรือใช้ร่วมกัน โดยไม่มีการยกเว้นสำหรับใคร่ สิ่งใดหรือการกระทำของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ ดังนั้นทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสั่งด้วยเหตุผลของหลักความเป็นสากล มิใช่ปฏิบัติตามคำสั่งใดเพียงเพื่อผลประโยชน์ซึ่งเป็นเงื่อนไขบางอย่าง ข้อสำคัญข้อหนึ่งของความเป็นสากลของกฎ ซึ่งบ่งบอกถึงมโนทัศน์ที่มีลักษณะปราศจากเงื่อนไข (unconditional) และเป็นปรนัยสากลอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถเป็นแหล่งสาเหตุที่ทำให้เกิดแรงจูงใจแบบอัตนัยได้ด้วยเหตุนี้ การทำตามกฎศีลธรรมซึ่งเป็นกฎสากลจึงเป็นการกระทำที่มาจากการเคารพศักดิ์ศรีของตัวเองและศักดิ์ศรีของผู้อื่นด้วย

ข. หลักของมนุษย์ในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเอง (The Principle Of Humanity as an End – in – Itself) เป็นหลักการที่จะต้องปฏิบัติต่อมนุษย์ในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเองไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือ แสดงให้เห็นว่าคานท์ให้ความสำคัญในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “จงปฏิบัติต่อมนุษย์ชาติไม่ว่า

⁵⁴ เนืองน้อย บุญเนตร, *จริยศาสตร์ตะวันตก: คานท์, มิลล์, ฮอบส์, รัสเซลล์, ชาร์ลส์* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 4.

⁵⁵ Immanuel Kant, *Kant Selections (Critique of Practical Reason)*. Edited by Lewis White Beck (USA: Macmillan) p. 299.

⁵⁶ ศิริมาลย์ ศรีใส, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมและกฎหมายในจริยศาสตร์ของคานท์,” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาจริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), หน้า 47–51.

จะเป็นตัวเองหรือผู้อื่น โดยถือว่าเขาเป็นจุดหมาย อย่าถือว่าเขาเป็นเพียงวิถีเท่านั้น”⁵⁷ จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าคานท์เน้นเรื่องความมีคุณค่าในตัวเองของมนุษย์ ซึ่งคุณค่านี้มีได้ขึ้นอยู่กับการมีสิ่งภายนอกอื่นใด หากแต่มนุษย์มีคุณค่าโดยสมบูรณ์ในตัวเอง จึงไม่ควรใช้ตัวเองหรือบุคคลอื่นเป็นเพียงวิถี หรือเครื่องมือไปสู่จุดหมายใด ๆ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างทางด้านคุณค่าระหว่างมนุษย์กับสิ่งของแล้ว มนุษย์จึงต้องมีศักดิ์ศรีและไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบได้กับสิ่งของโดยเด็ดขาด การกระทำต่อบุคคลหรือเพื่อนมนุษย์ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือวิถีไปสู่เป้าหมาย จึงเท่ากับเป็นการลดคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ เราไม่ควรปฏิบัติต่อมนุษย์คนอื่นเพียงเพราะเห็นว่าเราจะได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากการกระทำนั้น กล่าวคือไม่ควรใช้มนุษย์เป็นทางผ่านไปสู่ผลลัพธ์บางประการ แต่ควรปฏิบัติต่อเขาในฐานะที่เป็นเป้าหมายสมบูรณ์ (absolute end) ในตัวเอง ถ้ามีแนวคิดหรือการกระทำใดก็ตามที่ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างอื่นแล้ว คานท์ถือว่าสิ่งนั้นได้ทำลายศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั่นเอง

ดังนั้น คานท์จึงให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์เหนือสิ่งอื่นใด มนุษย์แต่ละคนมีศักดิ์ศรีและคุณค่าในตัวเอง จะนำมนุษย์ไปเป็นเครื่องมือในการกระทำสิ่งใดหรือทดลองใดๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความหมายเหนือสิ่งอื่นใดในจักรวาล⁵⁸

ค. หลักความสามารถที่จะกำหนดตัวเอง (The Principle of Autonomy) จากคำกล่าวของคานท์ ที่ว่า “จงกระทำในลักษณะที่เจตจำนงของท่านสามารถถือได้ว่าตัวมันเองเป็นผู้สร้างกฎสากลไปด้วยในขณะเดียวกัน โดยผ่านหลักการที่เป็นเจตจำนงส่วนตัว” หมายถึงมนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีเหตุผล (rational being) และเป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้เหตุผลจึงทำตามกฎสากลที่เราตั้งใจสร้างขึ้นมาจากพิจารณาตนเองโดยสำรวจสมรรถภาพหรือความสามารถ (faculty) ในการใช้เหตุผลจากหลักเสรีภาพในการกำหนดตัวเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่าคานท์ได้รับอิทธิพลแนวคิดนี้มาจาก รูสโซ (Jean –

⁵⁷ Immanuel Kant. **The Moral Law: Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals.**

Translated by H.J.Paton (London: Hutchinson University Library, 1785), p.40.

⁵⁸ สิวลี ศรีไธ, **จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล**, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 89.

Jacques Rousseau) เกี่ยวกับมโนทัศน์ที่ว่า “ความสามารถที่จะกำหนดตัวเองในแง่ที่ว่า การมีบุคคลจะมีความสามารถที่จะกำหนดตัวเองได้นั้น จะต้องมีความสามารถในการปกครองตัวเอง และความสามารถดังกล่าวนี้เอง ที่ทำให้บุคคลผู้นั้นมีคุณค่าพิเศษ หรือมีศักดิ์ศรี”⁵⁹ กล่าวคือเป็นคุณลักษณะของพลเมืองในรัฐอุดมคติอันเป็นรัฐที่กฎหมายได้รับการยอมรับจาก “เจตจำนงทั่วไป” (general will) ของพลเมืองเข้าร่วมกันทำสัญญาประชาคม (Social Contract) โดยพร้อมใจกันสละเสรีภาพตามธรรมชาติ (natural liberty) และสนับสนุน “เจตจำนงสาธารณะเฉพาะแต่ละคนที่มีต่างกันไป กฎหมายดังกล่าวจึงได้มาจากปัจเจกที่มุ่งสู่สิ่งที่ดีหรือประโยชน์ที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นสากล อาจกล่าวได้ว่าการกำหนดตัวเองหรืออิสรภาพในเสรีภาพทางศีลธรรมของรูสโซ ก็คือ “การถูกจำกัดด้วยกฎที่เราเป็นคนตั้งให้แก่ตัวเอง”

ท้ายสุดทัศนะของซาร์ท (Jean Paul Sartre) มองในแง่ที่ว่าความสามารถที่จะกำหนดตัวเองนั้น ไม่ใช่สิทธิที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นทำหน้าที่อะไรบางอย่าง และไม่ใช่การกำหนดตัวเองทางอารมณ์ หากแต่ความสามารถที่จะกำหนดตัวเองนั้นคือการเป็นอิสระจากเหตุวิสัยหรือกลไกจักรกลตามธรรมชาติ⁶⁰ ทำหน้าที่ไม่ก้าวก่ายหรือไม่ขัดขวางการดำเนินวิถีชีวิตที่ตัวเองเลือกจากที่กล่าวมาในหลักการสำคัญของคานท์เรื่อง “เจตจำนงเสรี” (the autonomy of the will) และ “ศักดิ์ศรีของมนุษย์” (the dignity of man) ความสำคัญเกิดมาจากการใช้เหตุผลของมนุษย์ ภายใต้การมีเสรีภาพภายในกฎศีลธรรมที่มนุษย์มีจุดมุ่งหมายในตัวเอง มีคุณค่า มีศักดิ์ศรีเป็นตัวกำหนดค่าภายในตัวเอง (intrinsic worth) แก่มนุษย์ด้วยกันหล่อหลอมพฤติกรรมมนุษย์ (Human Conduct) ให้เป็นไปตามครรลองของแต่ละสภาพการณ์ยอมรับตามยุคสมัยไป

⁵⁹ J. B Schneewind, *Autonomy, Obligation, and Virtue: An Overview of Kant's*, edited by Paul Guyer, ed. (Cambridge University Press, 1992), p. 314.

⁶⁰ Thomas E. Hill, Jr., *Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1992), p.5.

บทที่ 3

วิวัฒนาการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามแนวคิดทางปรัชญาตะวันออก

1. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์และฮินดู

ในบรรดาศาสนาที่ยังมีผู้นับถือนับถือกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ศาสนาพราหมณ์นับว่าเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด ที่ยังมีผู้นับถืออยู่และเป็นศาสนาโบราณของอินเดียที่เป็นแหล่งกำเนิดศาสนา ปรัชญา และวัฒนธรรมต่างๆมากมายในช่วงขณะนั้น ได้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจมาเป็นเวลาหลายพันปีแล้ว ซึ่งศาสนาพราหมณ์เป็นมนุษยชาติในตระกูลพรหมมาจากคำว่าพรภพ ในภาษาเดิมคือพวกทราวิป หรือ ทมิฬ อันเป็นคำที่ใช้เรียกภูเขากับต้นไทรที่พวกเขาสักการะ และถือเป็นศาสนาของพวกเขา อารยันหรืออริยกะ ที่ตั้งตนเป็นนายปกครองประชาชนชาวพื้นเมือง เพราะถือตัวว่าเป็นพวกเจริญกว่าชาวพื้นเมือง จึงเห็นว่าควรสงวนความบริสุทธิ์ของเชื้อสายพวกตนไว้ด้วยการออกบทบัญญัติ ห้ามพวกตนสมสู่กับชาวพื้นเมือง และสงวนอาชีพที่สำคัญๆ ไว้ให้พวกของตน ซึ่งต่อมาก็กลายเป็นบ่อเกิดของการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์ ที่เรียกว่า “วรรณะ” โดยแบ่งออกเป็น 4 วรรณะดังนี้¹

ก. วรรณะพราหมณ์ หรือนักบวช นักปราชญ์ ครูบาอาจารย์ พวกนี้มีหน้าที่สั่งสอน และประกอบพิธีทางศาสนาต่างๆ เปรียบเสมือนศิรยะ อันเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดสติปัญญา

ข. วรรณะกษัตริย์ หรือพวกนักรบ นักปกครอง พวกนี้มีหน้าที่ทำการรบและปกครองบ้านเมือง เปรียบเสมือนอกซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งกำลังของสังคม

ค. วรรณะแพศย์ ได้แก่พวกที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้าขาย การทำกสิกรรม ซึ่งถือว่าเป็นพวกที่กุมเศรษฐกิจของชาติ เปรียบเสมือนขา เป็นส่วนที่เลี้ยงหรือทำหน้าที่พุงกายให้ทรงอยู่

¹จ่านง ทองประเสริฐ,แบบเรียนศาสนาสาธก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2520),หน้า1-4.

จ. วรรณะศูทร เป็นพวกเจ้าของที่ดินเดิมที่ถูกเหยียดหยามว่าเป็น “ทาส” คือ เป็นคนที่ต้องคอยรับใช้พวกอารยันจนเป็นทาสในงานทุกประเภทไม่ว่ากรรมกรและช่างฝีมือต่าง ๆ เปรียบเสมือนเท้า ซึ่งถือเป็นอวัยวะที่ต่ำสุด

หากมองในมุมมองของสิทธิมนุษยชนแล้วย่อมเห็นได้ว่าการให้ความสำคัญในการแบ่งวรรณะออกเป็นส่วนประกอบของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญของร่างกายมนุษย์ เพราะการที่คนเราจะมีชีวิตที่สมบูรณ์ได้ ก็จะต้องมีหัว อก ขา และเท้าครบถ้วน ฉะนั้นสังคมที่ฉันนั้น กล่าวคือจะต้องมีปัญญา (พราหมณ์) อำนาจ (กษัตริย์) เงิน (แพศย์) และงาน (ศูทร) ในสังคม ซึ่งสมัยโบราณถือว่าวรรณะย่อมมีติดตัวมากับทุกคนตั้งแต่เกิด โดยมีหลัก “หินทุ” (ของฮินดู) เป็นธรรมที่มีความหมายถึงผู้ที่ละเว้นหিংสากรรม หรือสอนธรรมที่ลัทธิฮินสา ซึ่งสอนไว้ว่าสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตของคนเรา ก็คือการฟังพิสูจน์เสียก่อนว่าเด็กคนไหนมีวรรณะใดแล้วให้เขาได้ศึกษาเรียนรู้ตามวรรณะนั้น² แท้จริงแล้วปรัชญาที่กล่าวมานี้ อาจเป็นบ่อเกิดของความแปลกแยกในความเป็นมนุษย์ ทำให้มีการแบ่งแยกศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ออกเป็นหลายระดับตามวรรณะในขณะนั้น นอกจากนั้นศาสนาพราหมณ์ยังขยายวงกว้างในความวิปริตแปรผันไปมากยิ่งขึ้น โดยมีลัทธิประเพณีแปลกๆ เช่น มีการสงวนวรรณะ ไม่ยอมคบค้าสมาคมกับคนในวรรณะต่ำ สามิไม่ยอมรับประทานอาหารร่วมกับภรรยา ยกย่องเทพอื่นๆ คือพระอิศวร (ศิวะ) และพระนารายณ์ (วิष्ณู) ให้มีศักดิ์สูงเสมอด้วยพระพรหม อนุญาตให้แต่งงานได้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก บูชาสัตว์บางชนิด เช่น โค ซึ่งถือว่ามีคุณล้ำเลิศแก่มนุษย์ ถึงกับเอามูลโคมาเจิมหน้า ทำให้ศาสนาพราหมณ์และพวกอารยันกลายมาเป็นศาสนาฮินดูในที่สุด³

2. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่ง โดยเฉพาะประชาชนชาวอาหรับและยังได้แพร่หลายเข้าไปในอินเดีย มาเลเซีย อินโดนีเซีย ไทย และแอฟริกาอีกด้วย อันเป็นต้นกำเนิดของศาสนาคริสต์ ด้วยเหตุนี้เราอาจกล่าวได้อย่างกว้างๆว่าศาสนา

² ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2540), หน้า 130.

³ จันทน์ ทองประเสริฐ, เรื่องเดิม, หน้า 9.

คริสต์กับศาสนาอิสลามพัฒนามาจากศาสนาเดียวกัน เนื่องจากคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลามมีเนื้อหาหลายตอนสอดคล้องกับคัมภีร์เก่าของศาสนาคริสต์ และพระเจ้าที่พระคัมภีร์เก่าของศาสนาคริสต์ระบุพระนามนั้นนักวิชาการทางด้านศาสนาทั่วไปเชื่อว่าเป็นพระเจ้าพระองค์เดียวกับพระคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม ต่างกันเพียงพระนามที่ใช้เรียกเท่านั้น⁴

ในระยะเวลากว่า 1400 ปี อิสลามเป็นนามของศาสนาหนึ่งที่จัดอยู่ในประเภทของเอกเทวนิยม (Monotheism)⁵ ซึ่งนับถืออัลเลาะห์เป็นพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว นบีมุฮัมมัดเป็นผู้เผยแพร่วาทะศาสนาเป็นศาสดาองค์สุดท้าย ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาแห่งจิตใจ โดยไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องหมายแทนหรือรูปสักการะ แต่ปฏิบัติศาสนกิจด้วยการระลึกถึงพระเจ้า อันเรียกผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามว่า “มุสลิม” หรืออิสลามิกชน โดยวัฒนธรรมอิสลามมีที่มาจากพระมหาคีรีอัล-กุรอาน ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ได้ประทานให้แก่มนุษยชาติโดยผ่านทางศาสดามุฮัมมัด ทำให้มุสลิมทั่วโลกถือเอาคัมภีร์นี้มาเป็นธรรมนูญในการดำเนินชีวิต และเมื่อวัฒนธรรมอิสลามไม่ได้มีที่มาจากเพียงความคิด ความเชื่อของมนุษย์แต่ละคน หรือคนหนึ่งคนใดเท่านั้น หากแต่มาจากพระผู้เป็นเจ้าเป็นสำคัญ ฉะนั้นวัฒนธรรมอิสลามจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือค่านิยมของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมอิสลามจึงถูกจัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่แข็ง เนื่องจากอิสลามวางหลักการไว้ว่าสิ่งใดที่เป็นประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนกิจหรือวัฒนธรรมอิสลามที่ได้ถูกกำหนดไว้แล้ว เป็นสิ่งที่มุสลิมไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความต้องการ ตามอำเภอใจ หรือตามค่านิยม (Value) ของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นๆ เพราะหากมุสลิมปฏิบัติเช่นนั้น ความเป็นเอกภาพของอิสลามจะไร้ความหมาย และอิสลามก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมที่อ่อน ที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามกิเลส หรือค่านิยมได้ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นชัดเจน เช่นการบัญญัติในเรื่องการแต่งกายของสตรีที่ให้ปกปิดร่างกายให้มิดชิด สตรีมุสลิมทั่วโลกก็ต้องปฏิบัติโดยไม่มีข้ออ้าง ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในเอเชียที่ร้อนเพียงใดก็ตาม หรือกรณีของผู้ชายมุสลิมที่ห้าม

⁴ สเตียร์ โกเสส, ศาสนาเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2530), หน้า 275-276.

⁵ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, วัฒนธรรมอิสลาม, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทางนำ, 2535), หน้า 6.

การดื่มสุรา การเที่ยวผู้หญิง หรือเข้าไปรับบริการในสถานเริงรมย์ต่างๆ ตัวอย่างเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ชาวมุสลิมไม่ถือปฏิบัติ แม้จะถูกเพื่อนเปลี่ยนหน้าเป็นอิสราก็ตาม⁶

ลักษณะเด่นของศาสนาอิสลามคือเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการปกครองรัฐโดยตรงสูงเมื่อเทียบกับศาสนาอื่น และมีการจัดรูปแบบการปกครองรัฐซึ่งอาศัยหลักธรรมในศาสนาอิสลามเป็นแม่แบบ โดยมองการให้ความสำคัญแก่นุญฮ์นั้นปรากฏชัดในคำสอนของศาสนาอิสลาม ซึ่งมีหลักกำหนดให้ศาสนิกชนปฏิบัติเป็นรายละเอียดยิ่งกว่าศาสนาใดๆ คำสอนนั้นจึงกลายเป็นหลักปฏิบัติสำหรับศาสนิกชนโดยไม่ต้องผ่านสถาบันที่เป็นสื่อกลางคือสถาบันสงฆ์เช่นศาสนาอื่น แต่ศาสนิกชนอิสลามเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเดียวกันทั้งหมด ไม่แยกข้อปฏิบัติของนักบวชให้ต่างจากคนสามัญ⁷ ดังนั้นผู้ที่เป็นศาสนิกชนหรือชาวมุสลิม จึงมีความศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์ และคำสั่งสอนที่ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีของมนุษย์ได้แก่

ก. กฎแห่งการกำหนดสถานะของตัวเองในความเป็นมนุษย์ ได้แก่คำสอนที่ให้ศรัทธาในกฎแห่งการกำหนดสถานะของตัวเองในความเป็นมนุษย์ ที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลอยู่ภายใต้กฎแห่งการกำหนดสถานะ แต่การกระทำของมนุษย์นั้นอยู่ที่เจตนาและการตัดสินใจของมนุษย์เอง โดยในแง่จริยธรรมคือเป็นศาสนกิจที่ชาวมุสลิมต้องปฏิบัติทุกวัน เช่น “การนมาซ” หรือที่เรียกอีกอย่างว่า “การละหมาด” อันเป็นการตั้งสติพิจารณาตนให้ตั้งอยู่ในความถูกต้อง

ข. ศาสนพิธีที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้แก่การสอนให้ยึดศาสนพิธีที่เกี่ยวกับเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น การถือศีลอดจากข้อกำหนดให้ชาวมุสลิมทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่มีฐานะอย่างไรในสังคม ปฏิบัติจากพื้นฐานที่เท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ไม่ว่าเป็นเจ้านาย ราชบุตร นาย บ่าว พลเรือน ทหาร ล้วนปฏิบัติอย่างเดียวกัน การถือศีลอดจึงเป็นวาระที่ชาวมุสลิมตั้งใจทำความดีให้เกิดศักดิ์ศรี และละเว้นจากความชั่วเป็นพิเศษ นอกจากนั้นยังมีการจ่ายซะกาตซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานตามศาสนบัญญัติ โดยจ่ายทรัพย์สิน เงินทองและสิ่งที่มีในครอบครองเกินให้แก่บุคคลอื่นเพื่อบริจาคแก่คนด้อยโอกาสต่างๆ หรือสังคมบริจาคเพื่อส่วนรวม

⁶ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-14.

⁷ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา (กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 216.

ค. การยึดหลักธรรมมาใช้เป็นกฎหมายอิสลาม ได้แก่การยึดหลักธรรมมาใช้เป็นกฎหมายโดยตรงนั้น มีเฉพาะศาสนาอิสลามที่มีความโดดเด่น ซึ่งนักกฎหมายอิสลามพยายามที่จะจำแนกเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม ปรากฏว่ามีสิ่งสำคัญที่ต้องการคุ้มครองประการหนึ่งคือ “การคุ้มครองศักดิ์ศรีของมนุษย์” โดยพยายามสร้างมาตรการต่างๆ ที่ออกมาเพื่อที่จะคุ้มครองศักดิ์ศรี ความรู้สึกของมนุษย์ หรือที่เป็นความรู้สึกร่วมกันของมนุษย์ เช่น การถือว่าศักดิ์ศรีของผู้หญิงนั้นอยู่ที่ความสำรวมในเรื่องการแต่งกาย ผู้ชายก็เสมอกันในเรื่องนี้ ศาสนาอิสลามจึงวางมาตรการรูปธรรมด้านความสัมพันธ์ การแต่งตัว การคิด และเรื่องของจิตใจ เพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีอันนี้ไม่ให้ถูกสงสัยในเรื่องของความบริสุทธิ์ทางเพศ^๕ ดังนั้นถ้าหากคุณค่าที่เป็นนามธรรมนั้นปราศจากเกาะกุมกันที่ถูกต้อง ในท้ายที่สุดสิ่งที่จะตามมาก็คือการขาดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

นอกจากนั้นยังมีตัวอย่างเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับมุฮัมมัด ซึ่งเป็นผู้มีมนุษยธรรมอย่างสูง คือกรณีของนางเคาะติญะฮ์ได้ให้ทาสหนุ่มแก่ท่านมุฮัมมัดคนหนึ่งชื่อว่า ซาอิด ผู้เป็นบุตรของฮาริตท์ ที่ถูกจับมาขายเป็นทาสให้แก่นางเคาะติญะฮ์ ต่อมาเมื่อ ฮาริตท์ทราบว่าลูกของตนตกเป็นสิทธิของมุฮัมมัดก็รีบเดินทางมายังเมืองมักกะฮ์ และขอไถ่ลูกชายด้วยเงินเป็นจำนวนมาก ท่านมุฮัมมัดกล่าวว่า “ก็จงพาตัวซาอิดมาใกล้ฉัน และถ้าเขาเลือกจะไปกับท่าน โดยหันไปพูดกับพ่อเด็กว่า จึ่งพาตัวเขาไปเถิด ไม่ต้องไถ่ถอน แต่ถ้าหากเขาเลือกที่จะอยู่กับฉัน ฉันจะเลือกใส่เขาไปด้วยเหตุใดหรือ...” เมื่อซาอิดเขากลับตอบอย่างฉาดฉานว่า เขาปรารถนาจะอยู่กับผู้เป็นนายของเขาต่อไป เพราะเขาได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีคล้ายกับเป็นลูกชายคนหนึ่งของท่าน และจากนั้นเป็นต้นมาซาอิดก็ได้ชื่อว่าเป็นบุตรของมุฮัมมัดแต่นั้นมา^๖

จากความเชื่อมาสู่หลักสิทธิมนุษยชนในอิสลาม ที่ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์บ้าง ตามทฤษฎีของนักเขียนชาวอิสลาม ตัวอย่างเช่น อาบูล อีลา มอดูดิ (Abul A'la Mawdudi) ได้กล่าวอ้างว่า อิสลามได้มีการวางรากฐานสิทธิพื้นฐานอันเป็นสากลบางประการเพื่อความเป็นมนุษย์ในส่วนทั้งหมด ซึ่งจำต้องได้รับการเชื่อฟังและเคารพ

^๕ พิเชษฐ กาลามเกษตร, ปราณี ฟ้าพานิช และบรรจง บินกาชัน, มนุษย์ตามแนวทางอิสลาม, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542), หน้า 266.

^๖ จ่านง ทองประเสริฐ, เรื่องเดิม, หน้า 113-114.

ในทุกๆ สภาวะอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน ที่เป็นผลจากสถานภาพแห่งความเป็นมนุษย์ในตัวเขา และยังมีนักการทูตต่างๆรวมทั้งนักวิชาการก็ได้กล่าวยืนยันว่า หลักการและแนวความคิดพื้นฐานของเรื่องสิทธิมนุษยชนได้กำหนดขึ้นมาจากเริ่มแรกสุดในกฎหมายอิสลามที่เคียว โดยแนควี (Nadvi) และทาเบนต์ (Tabendeh) ถึงกลับกล่าวอ้างว่า ความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในยุคปัจจุบันนั้น เป็นที่ปรากฏยอมรับกันมานานแล้วถึงประมาณ 1,400 ปี แต่เหมือนกับเป็นเพียงการกล่าวอ้างที่ยังไร้ข้อสนับสนุน เพราะอย่างเช่น คาลิด เอ็ม อิสฮาค (Khalid M. Ishaque) ก็ยืนยันว่าแม้มุสลิมพยายามแสวงหาอย่างไม่ลดละต่อวิถีทางและเครื่องมือที่จะยืนยันต่อกันในสิ่งที่ภาษาสมัยใหม่เรียกว่า “สิทธิมนุษยชน” แต่ก็ไม่สามารถแปลถ่ายทอดไปเป็นภาษาของอิสลามอันศักดิ์สิทธิ์ได้ มีเพียงบางสิ่งที่ละม้ายเหมือนแก่นสัจคมของศาสนาอิสลาม กระทั่งเขาได้ระบุเรื่องของสิทธิมนุษยชนสิบสี่ประเภท ซึ่งได้รับการยอมรับและปรากฏมั่นคงอยู่ในโลกอิสลาม

อย่างไรก็ตามได้มีนักคิดหลายท่านพยายามระบุแยกประเภทรายชื่อของสิทธิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ตามศาสนาอิสลาม ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยส่วนบุคคล สิทธิที่จะได้รับความเคารพในเกียรติศักดิ์เฉพาะตัว สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาค สิทธิที่จะเป็นพี่น้องกัน และสิทธิที่จะได้รับความยุติธรรม แต่ก็มีบางทฤษฎีแสดงข้อถกเถียงโดยอ้างว่า “สิทธิมนุษยชนในอิสลามเป็นสิทธิพิเศษ (priviledge) ของพระอัลเลาะห์ (พระเจ้า) เพราะท่านอาจมอบธรรมต่าง ๆ นั้นท้ายที่สุดแล้วก็เป็นของพระเจ้าหมด” เป็นนัยที่มีความขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะเท่ากับพูดถึงสิทธิมนุษยชนที่ไม่ได้เป็นสิทธิของมนุษย์ หากแต่เป็นสิทธิพิเศษของพระเจ้าที่มีเฉพาะบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายสมบูรณ์ กล่าวคือเฉพาะมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่พร้อมด้วยวุฒิอันบริบูรณ์ มีเสรีภาพและมีศรัทธาต่ออิสลามเท่านั้น¹⁰ ดังนั้นแม้มีความหลากหลายทัศนะเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้ ซึ่งหากย้อนมองเป้าหมายอย่างเป็นทางการแล้วย่อมไม่มีข้อสงสัยใด ๆ ว่าหลักธรรมในศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับสังคมและปรัชญาล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความใส่ใจเป็นห่วงเป็นใยอย่างยิ่งในความกินดีอยู่ดีของมนุษย์ และการมีศักดิ์ศรีของมนุษย์นั่นเอง

¹⁰จรัญ โฆษณานันท์, “สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์: บทวิจารณ์เชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในโลกที่มีใช้ตะวันตก,” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10, 2 (ธันวาคม 2528): 81-85.

3. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในศาสนาพุทธ

เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม กล่าวคือไม่เชื่อ ไม่สอนและไม่พึ่งพาในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก หากแต่เชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถพึ่งพาตนเองได้ทุกอย่าง โดยเน้นหนักเรื่องศีลธรรมและปัญญาชั้นสูง ตลอดจนให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์อันลึกซึ้ง โดยมีการประกาศศักดิ์ศรีขั้นพื้นฐานอันเสมอภาคกันของมนุษย์ว่า “คนทุกคนไม่ว่ากำเนิดในชนชั้นวรรณะไหน มีสถานะต้นกำเนิดมาอย่างไร ย่อมมีศักยภาพเสมอกันที่จะพัฒนาตนเองเข้าสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และทุกคนตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติต่าง ๆ อย่างเสมอกัน” ปฐมเหตุแห่งหลักความศรัทธาในพุทธภาวะของมนุษย์สามารถสืบโยงจากความเชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นต้นแบบของมนุษย์ทั้งหลาย ที่ยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่าสามารถยังรู้สังขารเข้าถึงความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติ ปัญญาและความเพียรของตน อันเป็นศรัทธาเชื่อมั่นในปัญญาที่จะยังรู้สังขารของมนุษย์ทุก ๆ คน หรือเป็นความมั่นใจในความเป็นมนุษย์นั่นเอง เพราะหากมองความเป็นมนุษย์ ที่มีความเคารพในตัวเอง (Self-respect) และหมั่นพิจารณาทบทวนศักยภาพแห่งความดีงามทั้งภายในตัวเราเองและผู้อื่น ชนิดที่ไม่มีการจำแนกเพศชาติหรือเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ท้ายสุดความเป็นสากลของพุทธธรรมเช่นนี้จะโน้มนำไปสู่สำนักแห่งความเป็นสากลนิยมของมนุษยชาติหรือภราดรภาพระหว่างมนุษย์ที่ไม่จำต้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน¹¹

ความเป็นมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญานั้น มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตชนิดพิเศษที่ได้รับการปรุงแต่งขึ้นมาเป็นนามและเป็นรูป กล่าวคือมนุษย์มีส่วนประกอบรูปธรรมคือร่างกาย กับส่วนที่เป็นนามธรรมคือจิตใจ แล้วภายหลังจึงเกิดขึ้นมาเป็นชีวิตของมนุษย์ เพราะมีเจตจำนงอิสระและพลังความริเริ่มสร้างสรรค์เป็นสมบัติโดยธรรมชาติ มนุษย์จึงได้ชื่อว่า “เกิดมาเป็นผู้เลือก” ตามที่มนุษย์เห็นสมควรด้วยเหตุผลและกำหนดขึ้นเป็นแนวทางดำเนินชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีได้ เพราะมนุษย์มิได้อาศัยอยู่ในอาณัติ หรือประกาศิตของเทพเจ้า ที่เรียกกันว่าพรหมลิขิต หากแต่มนุษย์ย่อมแปรสภาพไปตามความเชื่อเพื่อให้

¹¹ จริญญา โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่ธำมรงค์สิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2544), หน้า 87-89.

บรรลุตสิ่งที่ดี ดีกว่าและดีที่สุด¹² สามารถสร้างพลังและความมั่นใจให้แก่ตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติมนุษย์ และสามารถแสวงหาสิ่งต่างๆเพื่อมาปรุงแต่งความเป็นมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “...เมื่อเห็นคุณค่าในชีวิตมนุษย์ควรรักษาปรับปรุงชีวิตให้ดี ดำเนินชีวิตไปตามแนวทางที่ถูกต้อง ผู้ฉลาดย่อมดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท สำหรับมนุษย์สิ่งอื่นใดที่ถือว่ารักยิ่งกว่าชีวิตเป็นไม่มี เมื่อเข้าใจความจริงข้อนี้มนุษย์ควรให้การคุ้มครองรักษาชีวิต ทั้งนี้พึงเคารพและดีคุณค่าชีวิตของผู้อื่น ไม่น้อยกว่าคุณค่าชีวิตของตนเอง”¹³ จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะพระพุทธเจ้าทรงมีทัศนะหลายประการที่ไม่ตรงกับศาสนาพราหมณ์อันเป็นศาสนาที่มีอยู่เดิม อีกทั้งยังมีแนวคิดต่างกับศาสนาฮินดู หากแต่ความขัดแย้งทางความคิดข้างต้น เหล่านี้มีมาตั้งแต่อดีตกาล การปิดกั้นอำพรางแนวคิดที่สัทธาเชื่อมั่นต่อศักยภาพทางปัญญาหรือความเป็นพุทธะในความเป็นมนุษย์ทุกคน ยังกระทำการการตีความคติความคิดเกี่ยวกับชาติภพหรือกรรมเก่าในอดีตชาติ ในลักษณะที่ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์ที่ไม่เชื่อเรื่องความเท่าเทียมของคน¹⁴

อีกทั้งพุทธศาสนายังให้ความหมายในแง่ที่เป็นศาสตร์ของการดำรงชีวิตมากกว่าลัทธิความเชื่อถือทางศาสนา กล่าวคือเป็นศาสตร์ซึ่งคนเราอาจใช้เรียนรู้ เพื่อดำเนินชีวิตของตน ด้วยความเข้าใจตามภาวะวิสัย และด้วยสติปัญญาที่จะรู้¹⁵ ฉะนั้นการให้เกียรติและคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แก่นั่น พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นประเด็นสำคัญให้เรียนรู้และยอมรับเจตจำนงอิสระอันริเริ่มสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ โดยยึดประโยชน์สุขที่มวลมนุษย์ได้รับเป็นสำคัญ โดยเฉพาะแนวปรัชญาที่สอนให้มนุษย์ไม่ถือสิ่งอื่นมีคุณค่าเหนือกว่าความเป็นมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับโลกมนุษย์ “ไม่มีความแตกต่างกันในความเป็นมนุษย์” เพราะพุทธปรัชญาถือว่าทุกคนมีโอกาสพัฒนาตนเองให้ทัดเทียมกันได้ และสิ่งสำคัญที่สุดคือ มนุษย์ไม่ควรเอาเหตุปัจจัยและเงื่อนไขอื่นมากำหนดเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และสีผิว มาเป็นตัววัดและตัดสินความเป็นมนุษย์ เป็นต้น

¹² สิทธิ บุตรอินทร์, เรื่องเดิม, หน้า 138-139, อ้างถึงใน C.A.F. Rhys Davids: A Manual of Buddhism, pp. 192-195.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

¹⁴ จรัญ โฆษณานันท์, รัฐธรรมนูญ 2540: จากศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สู่รั้วมิกสิทธิมนุษยชน, หน้า 93-94.

¹⁵ เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2531), หน้า 24-25.

คำสอนในพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆของมนุษย์ อันสะท้อนให้เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

ก. คำสอนเกี่ยวกับเรื่องทาสและการแบ่งวรรณะ

เนื่องจากศาสนาพุทธเป็นศาสนาหนึ่ง ซึ่งถือว่าระบบทาสเป็นระบบที่ขัดกับศีลธรรมและความเสมอภาคของมนุษย์ เพราะในระบบทาสนี้จะมีการปฏิบัติที่ขาดความเป็นมนุษย์ต่อกัน พุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับการที่คนหนึ่งปฏิบัติต่ออีกคนหนึ่งเหมือนไม่มีความรู้สึก การปฏิบัติเช่นนี้ไม่ถูกต้องตามคำสอนของศาสนาพุทธ ซึ่งสอนให้คนมีเมตตาและมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์มาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว และยังมีคำสอนที่ไม่แบ่งแยกวรรณะ อันต่างกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เน้นธรรมคือการทำหน้าที่ตามวรรณะเป็นสำคัญ โดยมองว่าเป็นเรื่องที่พราหมณ์กำหนดเอาเอง แท้จริงวรรณะนั้นไม่มีอยู่จริง พุทธศาสนาไม่ยอมรับการสร้างมนุษย์ในลักษณะเช่นนี้ จึงไม่เชื่อเรื่องวรรณะ ทำให้ไม่มีการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์ตามหน้าที่ของแต่ละวรรณะไว้อย่างตายตัว เหมือนอย่างศาสนาพราหมณ์ฮินดู ซึ่งความแตกต่างระหว่างสองศาสนานี้ สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม คำว่าศักดิ์ศรีเป็นคำสมัยใหม่ เมื่อจะเทียบกันเราอาจโยงเข้าหาหลักพุทธศาสนาได้หลายอย่าง เช่นเราบอกได้ว่าพุทธศาสนาถือว่าคนทุกคนต้องเป็นไปตามกรรมนิยามและธรรมนิยามเสมอกันทั้งหมด ต้องเกิดแก่เจ็บตายเหมือนกันทุกคน ตามกฎแห่งกรรม ถือไม่มีการแบ่งแยกคนให้สูงต่ำกว่ากันด้วยวรรณะชาติกำเนิด กรรมคือการกระทำความประพฤติคุณธรรมจึงจะเป็นเครื่องวัดคน นี่จะถือว่าเป็นเกณฑ์วัดศักดิ์ศรีก็ได้¹⁶

ข. คำสอนเกี่ยวกับ “หลักพรหมวิหารธรรม 4”

เป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานของหลักศีลธรรมที่มุ่งต่อการสร้างสรรค์ต่อกันและกัน ในความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นมนุษย์ เพราะโดยรูปศัพท์ “พรหมวิหาร” แปลว่า ธรรมประจำใจของพรหม ซึ่งในความหมายดั้งเดิมพรหมของศาสนาพราหมณ์หมายถึงเทพเจ้าสูงสุดผู้สร้างโลกผู้อภิบาลโลกและผู้ลิขิตชีวิตมนุษย์ แต่ในการแปลความหมายของพุทธศาสนาที่มีใช้ศาสนาแบบเทวนิยม พรหมจึงหมายถึง “ผู้ประเสริฐ” ก็คือผู้ที่มี

¹⁶ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 263.

จิตใจกว้างขวางและยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรมความดีงาม ซึ่งทุกคนควรมีพรหมวิหาร อันเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนต้องทำตัวให้เป็นพรหม โดยประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม 4 ประการคือ “เมตตา” หมายถึงการมีน้ำใจเป็นมิตร มีความรักความหวังดีต่อผู้อื่นในยามปกติ “กรุณา” หมายถึงการพลอยห่วงใยในทุกข์ของผู้อื่น เมื่อเห็นเขาคาดต้องการให้ช่วยบำบัดทุกข์นั้นให้ “มุทิตา” หมายถึงความรู้สึกละดีในความสำเร็จเกี่ยวกับความดีงามของผู้อื่น พร้อมส่งเสริมสนับสนุน และ “อุเบกขา” หมายถึงการไว้ใจใจเป็นกลางหรือมีใจวางเฉยเพื่อรักษาธรรม¹⁷ ดังนั้นหลักธรรมเกี่ยวกับพรหมวิหาร 4 จึงถือได้ว่าเป็นแนวคิดเพื่อเป็นแนวทางขึ้นพื้นฐานเบื้องต้นในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ค. คำสอนเกี่ยวกับเรื่ององค์ประกอบของความเป็นมนุษย์

จากคำสอนที่ว่า มนุษย์คือขันธห้า ได้แก่ กาย เวทนา สัญญาสังขาร และวิญญาณ ซึ่งชีวิตดำเนินไปตามกฎแห่งกรรมระหว่างกรรมดีและกรรมชั่ว ถือเป็นกฎธรรมชาติที่เรียกว่า “ไตรลักษณ์” คือ ลักษณะสามประการ อันได้แก่ อนิจจัง ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลงผันแปร ทุกขัง ความไม่อาจดำรงอยู่ในสภาวะหรือลักษณะเดิมได้ต้องเปลี่ยนแปลง และ อนัตตา ความไม่เป็นตัวตนคงที่ กำหนดว่าเป็นตัวตนแน่นอนไม่ได้¹⁸ จะเห็นได้ว่าคำสอนอันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ก็คือ “อริยสัจ 4” ซึ่งสอนเรื่องของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ประกอบด้วย “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงความเฉลียจลลาคอันเป็นคุณสมบัติทางสมอง หากแต่หมายถึงความรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต ที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมและหากสามารถฝึกฝนให้เกิดมีขึ้นในความเป็นมนุษย์ได้ สิ่งเหล่านี้หากเข้าถึงหลักธรรมจากคำสอนก็จะเกิดศักดิ์ศรีอันขึ้นอยู่กับการพัฒนาตน หรือการฝึกศักยภาพของผู้เป็นมนุษย์นั่นเอง จึงเห็นชัดเจนว่า พุทธศาสนาไม่ได้ปล่อยให้คนไปตามยถากรรม หากแต่อยู่กับการเลือกของแต่ละคนอย่างมีศักดิ์ศรีโดยไม่ให้ความศรัทธาอย่างที่สุดในความสามารถที่จะบรรลุถึงความสมบูรณ์ของมนุษย์โดยไม่มีการ

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต), *นิตินิสาตร์แนวพุทธ* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สหธรรมิก, 2539), หน้า 66-67.

¹⁸ ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, *เรื่องเดิม*, หน้า 179.

แบ่งแยกในเรื่องของชนชั้น เชื้อชาติและเพศ¹⁹ นอกจากนั้นพุทธศาสนายังให้คุณค่าต่อคุณธรรมของความรู้จักพอประมาณ กล่าวคือ ทางสายกลางของการรู้จักตนเองเป็นสำคัญ

ง. คำสอนเกี่ยวกับเรื่องหลักจริยศาสตร์หรือศีลธรรมอื่นๆทั่วไป

ซึ่งหากพิจารณาถึงหลักจริยศาสตร์ของศาสนาพุทธนั้นแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้น ดังต่อไปนี้ ชั้นแรกคือจริยศาสตร์ขั้นมูลฐานได้แก่ “ศีล 5 ธรรม 5” (เบญจศีล,เบญจธรรม) ชั้นที่สองคือจริยศาสตร์ชั้นกลาง ได้แก่ “กุศลกรรมบถ 10 ประการ” และชั้นที่สามก็คือจริยศาสตร์ชั้นสูง ได้แก่ “อริยมรรค 8” (ข้อปฏิบัติหรือทางสายกลาง) ที่แปลว่าทางอันประเสริฐ หรือที่เรียกว่า “มัชฌิมา ปฏิปทา”²⁰เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อนำมาประพุดติปฏิบัติประกอบกับหลักพรหมวิหาร 4 ที่ให้มนุษย์ทุกคนควรทำตัวเป็นพรหมตามหลักธรรม 4 ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาที่มีผลโดยตรงต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง

4. พัฒนาการของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในประเทศไทย

ก. ปรัชญาความเป็นมนุษย์ในสมัยสุโขทัย

เริ่มมาจากการปกครอง โดยทรงมีพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1822 – 1842) เป็นประมุขที่ปกครองพลเมืองเหมือนพ่อปกครองลูก (Paternal Government) ซึ่งต่างจากการปกครองก่อนหน้านั้น ที่อยู่ภายใต้ระบบเทวสิทธิ์ของเขมร (Devine Right) โดยสิ้นเชิง²¹ ซึ่งทำให้อารยธรรมของสุโขทัยมีเจตนาดังขึ้นเพื่อให้มีความเป็นตัวของตัวเองคือเป็นไทยแท้และแสดงความประสงค์ให้เห็นอย่างแน่ชัดที่จะสละอารยธรรมเขมรทิ้ง

¹⁹ เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2531), หน้า 38.

²⁰ สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2534), หน้า 293-297.

²¹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2537), หน้า 149.

ไป²² และในสมัยสุโขทัยนี้เองกษัตริย์ทรงมีความเมตตาและไม่ยกตนเองสูงเกินไป โดยผู้ใช้อำนาจที่แท้จริงกลับเป็นพวกที่มีศักดิ์นาและรับราชการต่างหาก อีกทั้งพระองค์ทรงยอมให้ประชาชนมีอิสระในการมีสิทธิและเสรีภาพบ้างพอสมควร

แต่อย่างใดก็ตามการปกครองโดยกษัตริย์ในสมัยก่อนนั้นสิทธิและเสรีภาพย่อมขึ้นอยู่กับความพอใจและความต้องการของพระมหากษัตริย์ ในกรณีสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับเมคณาชาด้าของอังกฤษแล้ว แม้ตัวของมันมิได้บอกว่าเป็นรัฐธรรมนูญแต่ชาวอังกฤษถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญ อันเป็นเอกสารที่ใช้ปกครองบ้านเมืองที่มีลักษณะเป็นสัญญาประชาคม ก็ไม่แตกต่างอะไรกับหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหงของเรา ซึ่งศิลาจารึกหลักที่ 1 แม้ไม่มีข้อความใดบอกว่า เป็นรัฐธรรมนูญก็ตาม เพียงแต่หากพิจารณาเนื้อความที่พระองค์ท่านจารึกไว้แล้วจะเห็นว่า มีลักษณะเป็นสัญญาประชาคม ที่เป็นหลักกฎเกณฑ์สูงสุดผูกมัดให้ผู้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองใช้อำนาจภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ ในหลักศิลาจารึกเช่นมีคำประกาศแก่คนทั่วไป กำหนดอาณาเขตการใช้อำนาจอธิปไตย มีการรับรองและประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน และมีการจำกัดอำนาจรัฐไว้ด้วยเช่นกัน²³

ความสำคัญของหลักศิลาจารึกตั้งแต่ที่สร้างขึ้นในสมัยของพระยาเลอไทย (พ.ศ. 1861-1892)²⁴ สะท้อนแนวคิดข้อถกเถียงหลากหลายประการ อาทิ หลักศิลาจารึกถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญหรือไม่ มีความเป็นกฎหมายเพียงใด หรือแม้กระทั่งแท้จริงแล้วให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในสมัยนั้นมากน้อยเพียงใด คำถามเหล่านี้ล้วนต้องหันกลับไปมองและยอมรับความเป็นจริง จากภาวะแวดล้อมในขณะนั้นประกอบด้วยเป็นสำคัญ จึงขอยกเฉพาะส่วนเนื้อหาของข้อความที่พอจะเปรียบได้ว่ามีลักษณะให้ความคุ้มครองบ้างแล้ว ได้ดังนี้

²² ศีกฤทธิ์ ปราโมช, คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย: เรื่องพื้นฐานวัฒนธรรมไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 47.

²³ โกศล โสภาคย์วิจิตร, การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายไทย(กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 221.

²⁴ นพนิต สุริยะ, สิทธิมนุษยชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2537), หน้า 18-20.

หลักศิลาจารึกที่ว่า “คนจีช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู้ มันทบมีม้า บ่ มีปัว บ่มีนาง บ่มีเงินบ่มีทอง ให้แก่นันช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง” ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่ารัฐประศาสนนโยบายศีลเทศเกี่ยวกับการปกครองที่จะร่มเย็นได้นั้น จะต้องประกอบด้วย การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน แสดงว่าแม้เป็นคนต่างชาติก็มีความเป็นมนุษย์ที่สมควรให้ความช่วยเหลืออันเป็นหลักมนุษยธรรมที่เราได้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

หลักศิลาจารึกที่ว่า “ได้ข้าเลือกข้าเสียหัวฟุ้งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ตี” ข้อความเป็นรัฐประศาสนนโยบายในด้านการรักษาความสงบของประเทศ โดยไม่สร้างศัตรูเพราะมีการเอาชนะผู้เป็นศัตรูหรือข้าศึกด้วยความดี ไม่ทำร้ายหรืออาฆาตจองเวรแก่กัน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าแม้กระทั่งเป็นข้าศึกศัตรูในสมัยสุโขทัยก็ได้มีการคำนึงถึงหลักมนุษยธรรมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้ว

หลักศิลาจารึกที่ว่า “ในปากประตูมีกะดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มักจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไว้ ไป ถิ่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม” เป็นข้อความที่แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่สิทธิในการร้องเรียนและแสดงความคิดเห็นเมื่อประชาชนได้รับความเดือดร้อน พ่อขุนรามคำแหงก็จะออกมาให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตลอดจนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ควรได้รับความสนใจจากผู้ปกครองก็เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยทีเดียว

นอกจากนั้นในเรื่องเกี่ยวกับสภาพชนชั้นของความเป็นมนุษย์ในสังคมสมัยสุโขทัยอาจเป็นสังคมที่มีชนชั้นบ้าง แต่ไม่มีทาสเหมือนอย่างระบบทาสของขอม เพราะสถานะของราษฎรขณะนั้น มีความเป็นไทในการดำรงชีวิตราษฎรเป็นเจ้าของที่ดินได้ และมีเสรีภาพในการค้าขายโดยไม่ถูกเรียกเก็บจังกอบ²⁵ การกล่าวถึงสถานภาพของความเป็นมนุษย์ในสมัยสุโขทัย ยังมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับเรื่อง “ทาส” ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการกดขี่ข่มเหงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงเป็นที่น่าแปลกปลื้มต่ออารยธรรมของสังคมไทยที่มีผู้กล่าวว่า “สมัยสุโขทัยไม่มีทาส” เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐาน

²⁵ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 55.

เป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีทาสในยุคนี้²⁶ อีกทั้งสถาบันทาสเพิ่งจะเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา หลังจากรับเอาวัฒนธรรมขอมมาไว้แพร่หลายแล้ว แม้ว่าจะมีบางความเห็นโต้เถียงว่าในสมัยสุโขทัยมีทาสบ้างก็ตาม²⁷ แต่หากเปรียบเทียบคำว่า “ทาส”(Stave) แบบตะวันตก ซึ่งมองว่าทาสเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเช่นเดียวกับเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของชีวิตมนุษย์เอง²⁸ และถือว่า Stave มีสภาพเหมือนสัตว์หรือทรัพย์สินที่จะทำอะไรกับทาสเหล่านั้นก็ได้ ส่วนไพร่หรือบ่าวในสังคมดั้งเดิมของไทยไม่มีสภาพเช่นนั้นแม้จะถูกจำกัดไว้เป็นบุคคลชั้นต่ำของสังคม ถูกใช้แรงงาน ถูกเข่นตีบ้างแต่เขาเหล่านั้นก็ยังมีสภาพความเป็นมนุษย์ ซึ่งหากได้ทำความดีความชอบ ทาสเหล่านี้ก็มีโอกาสได้ปรับเปลี่ยนสถานะทางสังคมด้วย²⁹ ดังบาทหลวงบัลเลอแก้วซ์ได้เคยบันทึกไว้ว่าทาสในเมืองไทยได้รับการปฏิบัติเลี้ยงค้อย่างดีด้วยมนุษยธรรม อันแสดงให้เห็นว่าทาสในเมืองไทยนั้นมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากกว่าทาส (Stave) ในอารยธรรมตะวันตก³⁰

ข. ปรัชญาความเป็นมนุษย์ในสมัยอยุธยา

เมื่อขณะที่สุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจและกลายเป็นเมืองขึ้น สมเด็จพระเจ้ารามธิบดีที่ 1 หรือ พระเจ้าอู่ทอง จึงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี พ.ศ. 1893 และเมื่อปี พ.ศ. 1927 ได้รวมอาณาจักรสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาโดยสมบูรณ์ ซึ่งแม้เป็นดินแดนของผู้นับถือพุทธศาสนา แต่หลังจากได้รับชนะเขมรในเวลาต่อมา ทำให้อารยธรรมเขมรเข้ามามีบทบาทในอยุธยาเป็นอย่างมาก ศาสตราจารย์ ร.แสงกานต์ ถึงกับกล่าวว่า “พระเจ้าแผ่นดินของกรุงศรีอยุธยาถือพระองค์เสมือนหนึ่งว่าทรงสืบเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ของเขมร และทรงรับเอาวิธีการปกครองบ้านเมืองของ

²⁶ ร.แสงกานต์, “ทาสในกฎหมายเก่าของไทย,” แพลโดยไฟโรจน์ กัมพูศิริ, วารสารนิติศาสตร์ 2 (มิถุนายน 2541): 320.

²⁷ ผู้ที่เชื่อว่า สมัยสุโขทัยมีทาสได้แก่ จิตร ภูมิศักดิ์, โฉมหน้าศักดินา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญวิทย์, 2518), หน้า 107 และวุฒิชัย มูลศิลป์, “ศิลปวัฒนธรรม ทาส และสังคมทาสสมัยสุโขทัย มีหรือไม่มี,” ศิลปวัฒนธรรม 10, 2 (ธันวาคม 2531): 78-80.

²⁸ Julius Stone, **Human Law and Human Justice** (Sydney: Maitland Publications ,1965) p. 217.

²⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), หน้า 66-67.

³⁰ บัลเลอแก้วซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย, แพลโดย สัตน์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 213.

เขมรมาใช้ในประเทศไทยด้วย”³¹ จึงทำให้พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็น “เอนกชนนิกร สโมสรสมมุติ” กล่าวคือ ทรงมีฐานะหลายประการ อาทิเช่น ทรงเป็นเจ้าชีวิต ทรงเป็นเจ้าแผ่นดินและทรงอยู่ในฐานะเทวราชา อีกทั้งทรงเป็นธรรมราชาตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ด้วยได้แก่ ทรงมีทศพิธราชธรรม 10 ประการ ราชกรณยานุวัตร 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ประการ และหลักอินทภาษที่ต้องปราศจากอคติ 4 ประการ เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนั้นทางด้านการปกครองช่วงกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น เริ่มแปรรูปจากการปกครองแบบสมัชชูปหัยที่เป็นแบบบิดาปกครองบุตรเป็นแบบระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แทน เพราะไทยทางใต้อยู่ใกล้ชิดกับขอมจึงรับลัทธิเทวราชของขอมซึ่งได้ยึดแบบต่อมาจากอินเดียอีกที่³²

แม้กษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีอำนาจล้นพ้นเพียงใด ก็ไม่ได้หมายความว่าสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจะถูกบั่นทอนโดยสิ้นเชิง แต่ด้วยเหตุที่กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม จึงทำให้เห็นได้ว่าไทยเราไม่เคยปรากฏการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพเหมือนอย่างประเทศอื่น ๆ ในยุโรปในช่วงระยะเวลาเดียวกันเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของจารีตประเพณีที่รับปฏิบัติกันมาและไม่มีพระมหากษัตริย์องค์ใดตั้งพระองค์เป็นผู้ปกครองแบบเผด็จการจนประชาชนทนไม่ไหว การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยออกมาในรูปของกฎหมายลักษณะต่าง ๆ เช่น กฎหมายลักษณะอาญามุ่งคุ้มครองสิทธิในชีวิต ร่างกายและทรัพย์สิน ตลอดจนกฎหมายลักษณะฝ่าฝืนที่มุ่งคุ้มครองสถาบันครอบครัว เป็นต้น³³

สมัยอยุธยา มีสภาพชนชั้นในสังคมแบ่งออกเป็นหลายชนชั้นได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ราษฎร และทาส แต่นับได้ว่าเป็นสังคมที่ชนชั้นสูงไม่มีเสถียรภาพและความเป็นถาวรเหมือนอย่างการแบ่งแยกวรรณะของอินเดีย ซึ่งความเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์ก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวเมื่อตายแล้วก็หมดไป มิได้สืบทอดถึงลูกหลานอย่างที่มีในประเทศอื่น ส่วนสามัญชนหรือแม้แต่บุคคลซึ่งมีฐานะต่ำต้อยนั้น ถ้าหากได้รับการสนับสนุนจากผู้มีบุญวาสนา หรือปฏิบัติตนมีความดีความชอบในราชการเป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัยของกษัตริย์แล้วก็อาจเลื่อนฐานะขึ้นเป็นผู้สูงศักดิ์ได้โดยไม่มี

³¹ ร.แสงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์, 2526), หน้า 35.

³² โกศล โสภาคย์วิจิตร, เรื่องเดิม, หน้า 23.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า III.

ขอบเขต แม้แต่ความเป็นทาสในสมัยกรุงศรีอยุธยา³⁴ ก็เป็นเอกลักษณ์เพราะเป็นเมือง
กสิกรรม การที่เจ้านายหรือนายเงินมีทาสไว้ใช้สอยทำงานแม้ความเป็นอยู่ของทาส
เหล่านี้จะเหมือนกับเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งาน ไม่มีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น อัน
เปรียบเสมือนเครื่องจักร แต่ในสมัยนั้นตัวทาสเองกลับมิได้เรียกร้องที่จะได้รับความ
อิสระตามที่ตนควรจะได้รับแต่อย่างใด อาจเป็นเพราะพอใจในความเป็นอยู่มีที่อยู่กิน
และทำงานไปวันๆ ดีกว่าไม่รู้จะไปทำอะไร หากมองอีกแง่มุมหนึ่งก็เรียกได้ว่าแยกออก
จากการเป็นไทยแต่ตัวเพียงชั่วคราวเท่านั้น เพราะทาสทุกคนมีค่าตัวกำหนดไว้แน่นอน
อาจไถ่ถอนตัวเองออกจากความเป็นทาสเมื่อไรก็ได้อีกเช่นกัน และที่สำคัญอีกประการ
หนึ่งก็คือความเป็นมนุษย์ทุกคนในสมัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นเจ้า เป็นขุนนาง หรือเป็นไพร่ก็
ตาม ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด อันเป็นความเสมอภาคภายใต้
พระราชอำนาจของกษัตริย์³⁵ และยังมีลักษณะความเคลื่อนไหวเข้าหากันระหว่างชนชั้น
ต่างๆ ซึ่งทำให้แต่ละชนชั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาดนั่นเอง

นอกจากนั้นเรื่องสถานภาพของความเป็นมนุษย์ สมัยอยุธยายังได้มีการจัด
ระเบียบของสังคมโดยกำหนดให้มี “ระบบไพร่” โดยแบ่งออกเป็นไพร่หลวง ไพร่สม
และไพร่ส่วย แม้มีการกำหนดกฎหมายให้ถือว่าทาสเป็นทั้งวัตถุและเป็นทรัพย์สิน แต่
ยังมีความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างไพร่และทาส³⁶ ดังเช่นการห้ามข้าราชการใช้ไพร่
ของตนเลี้ยงทาส ในขณะที่เดียวกันก็มีกฎหมายกำหนดไม่ให้นายลงโทษทาสถึงตาย
ถ้าเกิดกรณีเช่นนี้นายนั้นจะต้องถูกรับและถูกลงโทษตามฐานะยศ อีกทั้งการลงโทษ
กฎหมายลักษณะทาสก็ยังจำกัดอำนาจนายเงินไว้ ให้ตีทาสแต่พอหลาบปราบแต่พอกลัว
เท่านั้น³⁶ ดังนั้นในสมัยอยุธยาแม้จะมีการแบ่งแยกชนชั้น นาย ไพร่และทาสก็ตาม ก็ยังมี
หลักการกำหนดให้บุคคลทุกคนไม่ว่าศักดิ์สูงหรือต่ำต่างมี “นา” ตาม “ศักด์ิ” ตั้งแต่

³⁴ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ว่า “ทุกคนในสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ไม่ว่าจะเป็นเจ้า ขุนนาง
หรือไพร่ ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกันหมด มนุษย์ทุกคนย่อมเสมอกันในสายตาของพระผู้เป็นเจ้านัน
ใด หรือคนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในสายตาของกฎหมายฉันใด คนทุกคนในสังคมสมัยอยุธยาที่มีฐานะเท่า
เทียมกันภายใต้พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยานั่น”

³⁵ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, เรื่องเดิม, หน้า 98.

³⁶ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา,
2510), หน้า 25.

พระมหาอุปราชาลงไปจนถึงไพร่และทาส³⁷ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่ให้โอกาส และประสานคุณค่าความเป็นมนุษย์ได้ดีกว่าสังคมตะวันตกในช่วงขณะเวลาเดียวกัน

จากที่กล่าวมาแล้วความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสมัยอยุธยามีความแตกต่างไปจากแบบแผนเดิมของสมัยสุโขทัย กล่าวคือในช่วงรัชสมัยตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1991-2031 หรือประมาณกว่า 500 ปีมาแล้ว ได้ปรากฏร่องรอยอย่างชัดเจนของ “ระบอบศักดินา” ขึ้น เพราะคนในสังคมไทยโบราณถือเอาพื้นฐานการวัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือสิทธิหน้าที่ต่างๆของคนในสังคม โดยถือเอา “ศักดิ์” ที่แปลว่าอำนาจ ความสามารถ กำลัง และฐานะ³⁸ ซึ่งเราใช้แนวคิดขนาดของที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นฐานกำหนดขนาดความสำคัญของสิทธิ หน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบของคนไทย และได้กำหนดสถานภาพของบุคคลนั้น อาจเปลี่ยนแปลงได้โดยความประพฤติหรือความคิดความชอบและความไม่ดีของแต่ละคนๆไป จึงทำให้มีศักดินามากน้อยแตกต่างกันไป³⁹

แต่เป็นที่น่าสังเกตในด้านหลักของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น เป็นสิ่งที่ทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์โดยตรง หากเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตกในเรื่องสิทธิธรรมชาติ ที่ว่าเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดโอนให้แก่มันไม่ได้ ใครจะมาพรากไปมิได้ อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง ส่วนสิทธิในสังคมไทยในยุคนี้ที่เน้นเทวราชาและระบอบศักดินาอยู่แล้ว เมื่อได้รับอารยธรรมและอิทธิพลจากต่างชาติ ทั้งแง่ศาสนา วัฒนธรรม จึงน่าที่จะเป็นเรื่องของกาที่ถูกกำหนดขึ้นโดยระบอบ ซึ่งมีวิวัฒนาการในลักษณะผสมผสานมากกว่า มีผู้กำหนดคือพระเจ้าแผ่นดินอันทรงเป็นเรื่องของพระราชหฤทัย ไม่ใช่เรื่องของความประสงค์ ความต้องการและความจำเป็นของผู้ถูกปกครองเองที่จะกล่าวอ้าง เรียกร้อง หรือโต้แย้งเมื่อตนถูกกระทบกระทั่ง ซึ่งผู้อยู่ได้ปกครองกลับมีสำนึกที่จดจ่ออยู่ที่เรื่อง “หน้าที่” มากกว่าเรื่องที่เป็น “สิทธิ” อันเป็นความเชื่อโดยสุจริตใจว่า สิ่งที่เราได้รับมานั้นชอบ ดี เหมาะสม และยอมรับการกำหนดโดยผู้ปกครองอย่างคุณธิภาพ เนื่องจากความเป็นคนไทย ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน

³⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เรื่องเดิม, หน้า 155.

³⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525, คำว่า “ศักดิ์”.

³⁹ นพนิติ สุริยะ, เรื่องเดิม, หน้า 21-23.

เกรงใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความนุ่มนวล อ่อนโยน ทำให้สังคมของเราไม่มีการกระทบกระทั่ง ถึงขนาดเรียกร้องหรือโต้แย้งสิทธิใดๆเหมือนกับในสังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นกรณี MAGNA CARTA ของอังกฤษ เรื่องการประกาศอิสรภาพในอเมริกา หรือเรื่องการปฏิวัติเมื่อปีค.ศ. 1789 ของฝรั่งเศสเป็นต้น⁴⁰

ก. ปรัชญาความเป็นมนุษย์ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์

หลังจากพม่าเข้าตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ปี พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการนำกองทัพและการรบ จนสามารถรบชนะพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นได้ในปีเดียวกัน จึงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์พระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4” และย้ายเมืองหลวงมาตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรีเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเกิดความเสียหายยากที่จะฟื้นฟูบูรณะได้ แต่เป็นราชธานีได้เพียง 15 ปี สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจึงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่แทนเมื่อปี พ.ศ. 2325 ในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีนี้ ทำให้โครงสร้างสังคมมีรูปแบบเดียวกับอยุธยา⁴¹

หากพิจารณามูลเหตุของการเกิดกฎหมายตราสามดวง ในประกาศพระราชปรารภ กรณีที่นายบุญศรีช่างตีเหล็กหลวงร้องทุกข์ต่อในหลวงรัชกาลที่ 1 ว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการตัดสินคดีฟ้องหย่า โดยกล่าวโทษพระเกษม (ผู้พิพากษา) และนายราชอรอด (ผู้) ที่อ้าแคงป้อมกรรยานายบุญศรีนอกใจทำชู้ แล้วมาฟ้องขอหย่าจากนายบุญศรี ศาลหลวงกลับยังพิพากษาให้อ้าแคงป้อมชนะคดีฟ้องหย่าได้ โดยอาศัยหลักกฎหมายเก่าที่ว่า “ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชาย หย่าได้” ในหลวงรัชกาลที่ 1 ทรงเห็นด้วยกับคำร้องทุกข์ ได้ตรัสว่า “หญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชายลูกขุนปริกษาให้หย่ากันนั้นหาเป็นยุติธรรมไม” และพระองค์ทรงมีพระราชโองการให้ตรวจสอบปรากฏว่า บทกฎหมายเป็นไปดังที่ศาลหลวงใช้ในการตัดสินเช่นนั้นจริงๆ⁴² โดยทรงเห็นว่า “พระราชกำหนดพระอัยการนั้นพ้นเพื่อนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไป อันเป็นมาด้วยคนอันโลกหลงหาความละเอียดแก่บาปมิได้ คัดแปลงแต่งตาม

⁴⁰ นพนิต สุริยะ, เรื่องเดิม, หน้า 26-27.

⁴¹ ชงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 19.

⁴² จริญญา โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 293.

ชอบใจไว้ พินาศทำให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดิน” ด้วยเหตุนี้จึงทรงโปรดให้มีการชำระพระราชกำหนด พระอัยการ อันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ให้ถูกถ้วนตามบาฬี และเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกัน⁴³ เรื่องนี้หากพิจารณาข้อจำกัดแห่งมูลหลักฐานและกาลเวลาเปรียบเทียบกับปัจจุบัน เราย่อมไม่อาจพิสูจน์ได้เลยว่า ที่กล่าวมาข้างต้น บทบัญญัติของกฎหมายในขณะนั้นมีความไม่ยุติธรรมหรือไม่มากนักเพียงใด หรือเป็นกฎหมายที่เพียงถูกคนชั่วดกแต่งดัดแปลงจนวิปริตในภายหลัง แต่อย่างใดก็ตาม ในทางตรงข้ามเป็นไปได้ไหมที่แท้จริงบทกฎหมายดังกล่าว มีเจตนารมณ์ที่ยาวไกลในการปกป้องสิทธิสตรี หรือเยียวยาความไม่ยุติธรรมที่เกิดแก่หญิงไทยในสมัยนั้น อันเป็นยุคที่ถือให้ “หญิงเป็นควาย ชายเป็นคน” เพราะพ่อแม่ขายลูกสาวได้เช่นเดียวกับสามีขายภรรยาได้ โดยตัวกฎหมายนั้นมุ่งหมายก้าวไกลที่ต้องการจะรักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของหญิงไทยไว้ เพื่อมิให้สถานะของหญิงต่ำเกินไป และให้สิทธิแก่หญิงที่จะกำหนดอนาคตของตนตามความสมัครใจต่อการใช้ชีวิตคู่ก็อาจเป็นไปได้ในมุมมองของเหตุผลอีกด้านหนึ่ง

ส่วนในเรื่องสภาพชนชั้นของความเป็นมนุษย์ในช่วงขณะนั้น ความเป็นไพร่และความเป็นทาสยังคงหลงเหลือมาจนถึงสมัยนี้ พลเมืองทุกคนมีฐานะเป็นไพร่มาตั้งแต่เกิดและพวกทาสถือว่าเป็นพลเมืองชั้นต่ำที่สุด ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงออกกฎหมายฉบับหนึ่ง พระราชทานสิทธิให้พวกไพร่ทั้งหลายทั้งปวงถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) นี้เอง ทรงประกาศและออกกฎหมายต่าง ๆ ที่แสดงออกในการยอมรับเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น อาทิ การยอมรับต่อสิทธิในที่ดินของราษฎร โดยการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยราคาที่ดิน พ.ศ. 2391 กำหนดให้พระมหากษัตริย์ซื้อหรือชดใช้ราคาที่ดินแก่ราษฎรตามลักษณะที่ดินเสมอภาคเท่าเทียมกัน และให้การยอมรับต่อสิทธิสตรีเพิ่มขึ้น ดังเห็นได้จากกรณีการห้ามมิให้บังคับเอาผู้หญิงลูกหลานราษฎรมาหัดรำละครในโรงละครหลวง หรือการล้มเลิกพระราชอำนาจในการยกผู้หญิงฝ่ายในให้แก่เชื้อพระวงศ์และขุนนางต่าง ๆ อีกทั้งทรงยกเลิกกฎหมายเก่าที่ให้สิทธิสามี (และพ่อแม่) นำภรรยา (หรือลูก) ของตนไปขาย จากพระราชดำริที่ว่า “กฎหมายบทนี้เมื่อพิจารณาเหตุเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หาเป็นยุติธรรม

⁴³ นพนิต สุริยะ, เรื่องเดิม, หน้า 27-28.

“ไม่...” และยังเปลี่ยนแปลงกฎหมายโบราณที่ให้สิทธิบิดามารดาบังคับเรื่องคู่ครองและ
ทรงคำนึงถึงทุกข์ของหญิง โดยทรงพระราชดำริว่า “บุตรไม่ควรที่จะต้องยากเพราะบิดา
มารดา... ที่มีแต่คิดจะหาเงินทองด้วยการขายบุตร” ทำให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมใน
กฎหมายเก่าที่กดขี่สตรีของหญิงลงอย่างมาก ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะบุตรหรือภรรยา
กระทั่งตามกฎหมายเก่าที่ว่า หากเกิดกรณีหญิงคนใดขายได้พาเข้าไปในที่ลับจับต้องถึง
ตัวแล้ว ก็พอใจถือตัวว่าเป็นเจ้าฟัว ลัทธิความคิดเช่นนี้เองที่พระองค์ทรงเห็นว่า เป็นลด
ค่าผู้หญิงให้เป็นดั่งสัตว์เครื่องใช้⁴⁴ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุจากการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ เนื่องจากการทำสัญญาทาง
ไมตรีและการค้ากับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 จึงทรงดำเนินการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน
ด้วยกัน เพื่อสร้างความมั่นคงทางราชอาณาจักรอย่างค่อยเป็นค่อยไป และได้ประกาศ
เกี่ยวกับความเป็นทาสโดยยกเลิกช่องโหว่ในกฎหมายให้เจ้าของทาสต้องยอมรับเงินค่า
ไถ่ตัว ถ้าทาสสามารถนำมาได้ เพราะเหตุว่าหากทาสไม่พอใจนายของตนอาจหนีบิ
เงินค่าไถ่ตัวมาจากบุคคลอื่นและไปอยู่กับบุคคลนั้นแทนได้⁴⁵ จึงเป็นการวางรากฐาน
เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบสังคมในด้านต่างๆ ทันเวลาที่ชาติตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามา
พอดี ประกอบกับพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(รัชกาลที่ 5) ซึ่งทรงดำเนินการสานต่ออย่างมีประสิทธิภาพ ราชอาณาจักรไทยจึงรอด
พ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกในยุคนั้น และคงความเป็นเอกราชมาจน
ทุกวันนี้เพราะพระราชกรณียกิจอันสำคัญด้วยพระปรีชาสามารถที่ได้ทรงกระทำอย่าง
ค่อยเป็นค่อยไปตามขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการเลิกทาส การเลิกระบบไพร่ หรือแม้กระทั่ง
การยกเลิกธรรมเนียมการหมอบคลานกราบไหว้เมื่อเข้าเฝ้าในปี พ.ศ. 2416 เป็นต้น⁴⁶
เพราะมีการยอมรับแนวความคิดของฝ่ายตะวันตกในเรื่อง “เกียรติภูมิของความเป็น
มนุษย์”⁴⁷ ความเป็นพลเมืองไทย จึงปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้นในช่วงนี้ อันล้วนแต่
ส่งผลให้คนไทยเริ่มได้รับสิทธิ และมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพิ่มมากขึ้นอย่างค่อยเป็น
ค่อยไป

⁴⁴ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, เรื่องเดิม, หน้า 331-332.

⁴⁵ โกศล โตภาควิจิตร, เรื่องเดิม, หน้า 82.

⁴⁶ ภูริชญา วัฒนรุ่ง, เรื่องเดิม, หน้า 222.

⁴⁷ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, เรื่องเดิม, หน้า 361.

ต่อมาช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หลังจากการช่วงสิ้นยุคสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงรอยต่อของกระแสเรียกร้องประชาธิปไตยทางการเมือง การปกครองและการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน อันเป็นผลตกค้างมาจากกรณี “กบฏ ร.ศ. 130” ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นสัญญาณเตือนภัยและหน่อเชื้อแห่งความคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองสยาม จากกลุ่มคนชั้นสูงและชั้นกลางที่รับอารยธรรมความคิดจากตะวันตกประกอบกับช่วงภาวะเศรษฐกิจโลกที่ถดถอยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ถึงที่สุดแล้วการยื่นหยัดในความชอบธรรมของการปกครองระบอบราชาธิปไตยและลัทธิชาตินิยมในขณะนั้น ได้กลายเป็นหลักคำทวนกระแสความเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังใหม่ในสังคม และก่อให้เกิดความปั่นป่วนและตึงเครียด อันเป็นปฏิกิริยาของความไม่พอใจที่สะสมในเชิงปริมาณและแปรเปลี่ยนไปในเชิงคุณภาพเพิ่มขึ้นทุกที จนถึงรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 จึงอุบัติขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ภายใต้การนำของ “คณะราษฎร” โดยมีพระยาทรง สุรเดช เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ และขณะนั้นเองก็มีนายปรีดี พนมยงค์ นักคิดก้าวหน้าคนสำคัญที่มีความเห็นไม่นิยมการแข่งขันแบบระบบทุนนิยม และเชื่อว่าสังคมควรเปิดโอกาสให้คนมีความเป็นมนุษย์มากขึ้นได้เขียน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ที่ระบุเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” ไว้ในแง่แนวคิด อุดมการณ์ และคุณค่าในทางปฏิบัติโดยถูกนำมาเผยแพร่แก่นักศึกษาในฐานะเป็นหลักกฎหมายทั่วไป และได้พัฒนากลายเป็นพื้นฐานสำคัญของ “คำประกาศคณะราษฎร” ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น⁴⁸ แม้เป็นความคิดที่ยืมมากจากความคิดของมาร์กซิสต์ เกี่ยวกับการพัฒนาให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์แบบสังคมนิยมก็ตาม แต่ก็เป็นการสะท้อนถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างหนึ่งดังคำกล่าวของเขา ที่ว่า “ข้าพเจ้าได้ระวังมิให้มนุษย์มีสภาพเช่นสัตว์ ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น” เป็นต้น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งทำให้มีการยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลงแล้ว การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองก็ได้เปลี่ยนแนวไปเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น กล่าวคือมีรัฐธรรมนูญแบ่งแยกอำนาจส่วนต่างๆ ของ

⁴⁸ จรัญ โฆษณานันท์, “ปัญหาสิทธิมนุษยชน วิถีเอเชียและวัฒนธรรมไทย,” วารสารอักษร 19, 217 (มีนาคม 2539): 81.